

اژدهای خودی

دفتر پنجم و ششم

نویسنده

پوهاند دوکتو سید بهاء الدین مجروح

Ketabton.com

۱۳۹۹

ازدهای خودی

نویسنده: پوهاند دوکتور سید بهاء الدین مجروح

ناشر: اکادمی فلسفی مجروح

سال نشر: ۱۳۹۹هـ / ۲۰۲۱م

نوعیت نشر: دیجیتالی

دیزاین: هارون صافی

نهاد همکار و تسهیل کننده: موسسه تحقیقاتی انسان

یادداشت:

این مجموعه کتابهای پوهاند مجروح به همکاری موسسه تحقیقاتی انسان که حمایت کننده اصلی اکادمی فلسفه مجروح میباشد، بازنشر شده است.

www.majrooh.org

info@majrooh.org

یادانست

په ۲۰۰۱م کال کې په افغانستان کې د نوي نظام د پيل راهيسې تر ننه پورې د هېواد د روشنفکرۍ د ډگر يوه مهمه ستونزه د نږدې ۴۰ کلنې انقطاع په پايله کې رامنځته شوې تشه ده چې په پايله کې يې زموږ د اوسني ځوان روشنفکر نسل معرفتي اړيکه د خپلو اسلافو سره شلولې ده. په بل عبارت د افغانستان نوي نسل ته چې په تېرو ۲۰ کلونو کې روزل شوی دی، تاريخ تر ۲۰۰۱ وروسته پيلېږي. دا نسل تر جگړې وړاندې افغانستان کې د توليد شوي معرفت سره ډېره لږه بلدتيا لري او له همدې امله په معرفتي ډگر کې د هېواد د د يوې معلومې او مشهودې جزيرې د بياځلي پلټنې او کشف په هلو ځلو کې سرگردانه دی. دې ستونزې ته په کتلو سره زموږ يو رسالت دا هم دی چې د يو ارتباطي پله په توگه نن له پرون سره وصل کړو.

د افغانستان نوميالی فيلسوف، شاعر او ليکوال پوهاند ډاکټر سيد بهاؤالدين مجروح د ۱۹۲۸م ميلادي کال د فبرورۍ په ۱۲مه د کونړ ولايت د اسمار په ولسوالۍ کې وزېږېدلو او د ۱۹۸۸م ميلادي کال د فبرورۍ په ۱۱مه نېټه په پېښور کې په مرموز ډول شهيد شو.

پوهاند مجروح په فرانسه او جرمني کې د ادبياتو او فلسفې په ډگر کې د دوکتورا تر کچې زده کړې وکړې او بيا په کابل پوهنتون کې د فلسفې استاد پاتې شو او تر څنگ يې يو شمېر اداري دندې هم ترسره کړې.

د پوهاند مجروح د زده کړو منځپانگه او د ژوند اصلي رسالت د غربي فلسفي مکتبونو او د شرقي - اسلامي فلسفې څخه د يو په زړه پوري سنتېز رامنځته کول وو. مجروح د افغانستان په معاصر تاريخ کې ممکن لومړنی فيلسوف وي چې د غرب فلسفه يې د شرق د عرفان سره په گډه مطالعه کړه او او په پايله کې يې د

خايي معرفت بې ساري متن توليد كړ. په بل ساده عبارت هغه فلسفي مباحث چې نوموړي د فرانسې او جرمني په پوهنتونونو كې لوستلي وو، د افغان انسان لپاره د خايي معرفت سره پخلا او د عيني واقعيتونو په نظر كې نيولو سره بې په ساده ژبه بيان كړل.

د پوهاند مجروح نږدې ټولو آثارو په مركز كې د نفس، ژوند او آزادۍ د اصطلاحاتو د معنا او مفهوم پلټنه ده. د بېلگې په ډول «د جبر او اختيار په ډيالكتيک» كې د بېلابېلو فلسفي بحثونو په محور كې د ځان پېژندې او انسان پېژندنې تر څنگ د فلسفي مکتوبونو اړوند مباحث شامل دي چې په ساده پښتو ليكل شوی دی. د پوهاند مجروح تر ټولو مهم اثر بيا «ځانځاني ښامار» دی چې په ۶ دفترونو كې ليكل شوی دی او په فلسفي او سمبوليکه ژبه يې د انسان، ټولنې او سياست په اړه بحث كړی دی. د نوموړي په وينا ځانځاني ښامار د هر هغه بنيادم كيسه ده چې په خپل ځان كې بتان جوړوي او بيا يې عبادت كوي. په حقيقت كې همدا ښامار دی چې هر انسان يې په خپل ځان كې روزي او بلاخره يې همدا په خپل لاس روزل شوی ښامار تر ستوني تېروي.

د مجروح فلسفي اكاډيمۍ په پام كې لري چې د ۲۰مې پېړۍ ددې نوميالي فيلسوف (۱۹۲۸-۱۹۸۸) د ۹۳مې كليزې او د ۳۳م تلين په مناسبت د نوموړي يو شمېر آثار په وړيا ډول خپاره كړي. په دې آثارو كې (د جبر او اختيار ډيالكتيک)، (د ځانځاني ښامار-ازدهای خودی ۶ دفترونه)، (ناآشنا سندرې) او (سيد جمال الدين و برخورد شرق و غرب) كتابونه شامل دي.

ددې آثارو د خپرولو اصلي موخه نوي ځوانانو ته د پوهاند مجروح د معرفي سربېره په روشنفكري ډگر كې د جگړې وړاندې افغانستان له روشنفكرانو سره د

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

نوي روشنفکر نسل نينلول دي. سربره پر دي د هېواد په اوسنيو حساسو شرايطو کې پر ټولو فرض ده چې ددي پړاو ځانځاني بناماران وپېژني. اوسمهال زموږ ټولنه د پوهاند ډاکټر سيد بهاؤالدين مجروح آثارو ته تر بل هر وخت ډېره اړتيا لري.

په درنښت

مجروح فلسفي اکاډيمي

فهرست

- 8 ..... معنی آزادی، آواره گی
- 14..... رهگذر نیمه روز
- 21..... پرو لوگ
- 21..... مشرق زمین صبح های کاذب
- 27..... کتاب اول
- 27..... انجام اقامت در منزل آواره گان
- 29..... دیدار با دوست دیرین و اخبار از سرزمین انسان نشین
- 38..... فرا رسیدن نقاب پوشان خشمگین هنگام شامگاهان غربت زمین
- معنی هستی در عشق و مستی همچو سحر دمیدن و همچو شرر خندیدن
- 41.....
- 44..... شکایت از صنم جفاکار و حکایت از خندیدنهای بی اختیار
- 50..... بیدار شدن گرگان از بوی خون گوسفندان
- 58..... خندیدن با آشنایان نو و کهن
- 58..... 1. خنده بر بتهء عشقه شرمسار و سرافکنده
- 60..... 2. خنده بر گنجشکان و اشتباه آن ساده دلان در ساختن آشیان
- 62..... آزاده گان رنجور از آواره گی و آواره گان دور از آزاده گی
- 66..... طغیان گل اندام
- 69..... گمراهان وادی خلقت و دشمنان زیبایی و محبت
- 75..... رمزهای نهان در خندیدن های آدمیان
- 80..... گل های آفتاب در گذرگه سیلاب

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

- 83..... سنگهای کوردلان بر شیشه های مشعل نور افشان
- 83..... خبر رسانیدن زاغان از ویرانی قریب الوقوع شهر جان
- حضور یافتن گرگسان لاشخوار در محل پرهیاهوی سنگ اندازان بیمار
- 86.....
- 89..... گامی چند در بیابان بی نور با دوستان رهسپار منزل دور
- 93..... زمزمه های نیمه شب
- 98..... انجام داستان گل اندام
- 98..... گفتار واپسین به ساکنان دیار خشم و کین
- 104..... کتاب دوم
- 104..... آنسوی مرزهای عالم امکان دیدار با الهه موکل زمان
- 105..... شبستان بیخودی
- 105..... فراموشخانهء خلق و ایجاد
- 108..... پیک شب نقاب
- 111..... و آن معشوقیکه عاشق میخورد
- 112..... گفتار جان با دلدار خندان

نویسنده: عبدالحمید مبارز

معنی آزادی، آواره گی

سید بهاء الدین مجروح که یگانه فیلسوف و متفکر نیمه دوم قرن بیستم افغانستان است، به شیوه فلاسفه و نویسندگان قرون ۱۷ و ۱۸ فرانسه مخصوصاً آنهایی که قبل از انقلاب کبیر فرانسه افکار و اذهان را برای انقلاب آماده می ساختند، در این نبشته های خود فیلسوفانه در عمق جامعه افغان داخل می شود و معنی زندگی و آزادی را جستجو می کند، نارسایی هایی که مردم ما در جریان جهاد به آن مواجه می گردیدند، ماهرانه به انتقاد می گیرد. وی اینهمه وقایع را از زبان مسافری و گشت و گذار یک رهگذر بیان می دارد، خود تلاش می کند که به زیبایی که کمال است برسد، وی می بیند که آغاز آواره گی انجام آزاده گی است، اگر آواره گی دوام کند آزاده گی از بین می رود، اگر آواره گی کاهش پیدا کند با همان تناسب آزادی عمق پیدا می کند.

این کتاب گرچه واقعیت ها را بگونه فلسفی کاوش می کند ولی حوادث را بگونه عشق، نه عشق فناپذیر بلکه عشق فنا ناپذیری جستجو می نماید. در این عشق که عشق خدا، عشق وطن و عشق بین دو دل داده می باشد گاهی عارفانه سیر می نماید، زمانی وطن دوستانه و گاهی هم عاشقانه. آواره گی را پیکار آزادی می داند و خانه های ویران آواره گان را انتظار

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

خانه ای برای آزادگان می شمارد، بعبارت دیگر این خیمه های آواره گان است که در پیچه را بسوی خانه های آزادگان باز می کند، اگر این آواره گان در انتظار آزادی نباشند، نبرد آزادی بخش ختم می شود، دیگر امیدهای آزادی از بین می رود مگر امید آزادی است که خیمه های آواره گان روز بروز از حجم خود می کاهند، در جریان این نبرد آزادی بخش است که از نارسایی های رهبران و انتظارات مجاهدان برای دست آوردن وسایل از زبان مجاهدان شکایت می شود، در جریان این تحلیل فلسفی است که از فداکاری گل اندام در جوانی آن حرف زده می شود چه گل اندام نامزدش را که کمونست شده می باشد رد می نماید و راه آواره گان را می گیرد، این دختر جوان و دلیر وطن، آزادی وطن، ایمان و تقوای مذهبی را ترجیح می دهد، در کمپ آواره گان برای توسل به آزادگان روز شماری می کند، مثل دیگر دختران خیمه های آواره گان عصر ما برسم افغان ها با جمع همسالان خود میرود بسوی چشمه و در راه، با جوانی روبرو می شود، این دو با هم پیمان عشق می بندند، این پیمان با دساتیر و احکام اسلامی ما که در پیوندها ایجاب و قبول اصل و اساس است کدام تفاوتی نمی داشته باشد، مگر چون جامعه ما سنتی بوده و سنت ها بعضاً حقیقت ها، اصول و دساتیر را نادانسته و نا آگاهانه تخطی می کند، در اینجا در مورد این دو دلداده نیز تخطی صورت می گیرد و این دو عاشق را قربانی تصمیم نادرست خود می سازند، نویسنده در این قسمت به عمق اجتماع ما می رود، افراد اجتماع ما را که نادانسته تسلیم تصمیم هایی می گردند که کدام رابطه یی با ایمان و این ما نمی داشته باشد، بدون آنکه حقایق را ارزیابی و تحلیل نمایند

تسلیم تصمیم‌ها می‌گردند و در اینجا نیز تصمیم‌گیرنده گان و عام مردم به گذشته نمی‌روند، گذشته را معلوم نمی‌سازند که به فداکاری و اسلامیت گل اندام دختری که در محور این داستان فلسفی قرار دارد آگاه شوند و این عمل وی را ارزش بدهند، فوراً تصمیم می‌گیرند و هر کدام می‌دوند و سنگی به دست گرفته خود را به میدان سنگسار این دو دلداده میرسانند، نویسنده با این داستان از یکطرف فیلسوفانه می‌کوشد جامعه را از ظلمت دور و به نور برساند. زیرا روشنی و نور را کمال می‌پندارد، در جستجوی نور نیز مدتی سرگردان می‌ماند. زیرا نور آفتاب را که جسجو می‌کند می‌بیند که از مشرق بسوی مغرب می‌رود و ناپدید می‌گردد، وقتی شب به آسمان نگاه می‌کند، ستاره گان را می‌بیند که در کنار هم به روشنی می‌رسند ولی آهسته آهسته که شب به پایان خود می‌رسد ناپدید می‌گردند، این بار پایان تاریکی نور ستاره گان را در خود ناپدید می‌سازد، اینجا است که نویسنده متوجه کمال حقیقی می‌گردد و به خالق یکتا متوجه می‌شود که او خود ارزش‌ها را بوجود می‌آورد و خود آنها را از بین می‌برد.

نویسنده جریانات در کمپ‌ها را با محدودیتی که بزنان تحمیل می‌شود، ملاحظه می‌کند و چنین می‌نویسد که «... تو میدانی که مردمان دور و پیش ما خنده را عمل شیطانی می‌دانند و خندیدن زن را دعوت به فساد و شهوت رانی می‌گویند که فقط زنان گمراه و بدکار می‌خندند و چنان گنهکاران را میان پاکان نیک کردار جای نیست...». نویسنده به این ترتیب داستان را دنبال می‌کند و ماهرانه به بعضی قیودات زندگی اجتماعی مردم ما انگشت می‌گذارد و آزادی‌های ما را با محدودیت

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

های آن با آزادی های پرنده گان به مقایسه می گیرد و فیلسوفانه انتقاد می کند و تلاش می ورزد تا جامعه تکان بخورد و راه آزادی های را که به ارمغان دارد بگیرد چنانچه این انتقاد این فیلسوف را در ورای این سطور می بینیم که می نویسد: «وقتی کبوتری در پهلوی کبوتری می نشیند بال و پر همدگر را می آراید منقار در منقار دیگری فرو می برند کسی اعتنا نمی کند و اما اگر دختری نزدیک پسری بنشیند، بر سر و جان همدگر دست کشند و لب بر لب همدگر گذارند محشری برپا می گردد چرا؟ وقتی پروانه یی به پرافشانی می پردازد و رنگهای قوس قزح را جلوه گر می سازد، کسی آنرا شر انگیز و بی حیا نمیداند و اما اگر دوشیزه یی از آدمیان با جامعه های رنگین و زلفان آشفته و لبان گلگون و خندان ظاهر گردد مردم آنرا دعوت به شر و فساد می یابند چرا؟».

... اینجا می بینیم که نویسنده هم از جهان پرنده گان و هم از آزادی که در غرب وجود دارد برداشت هایی دارد، مگر نویسنده معتقد به اصل آزادی می باشد، آزادی را کمال می داند و وقتی به محدودیت هایی که در کمپ ها وجود می داشته باشد می نگرد، انتقاد می کند که چرا برخی از بزرگان ما از زیبایی، عشق و محبت دوری می جویند، به این ترتیب با برداشت خود این وضع را جداً انتقاد می کندت و تلاش می نماید تا فکر جدید را بجای فکر قدیم جایگزین بسازد، نو را به کهنه غالب بگرداند و این تحول را مطلوب و زیبایی می انگارد، این نویسنده فیلسوف دیگر با شیوه ای که آغاز کرده می خواهد خود را آغازگر عصر روشنی در وطن ما بسازد، یعنی همانطوریکه نویسنده گان روشنگر در قرون ۱۷ و ۱۸ آغازگر روشنی در اروپا گردیدند، اروپا را از قیودیکه

کلیسا وارد می کرد دور ساختند، آزادی فکری را نهاد گذاشتند و عصر شان به عصر روشنگری و تحول عمیق که بعدها وسیله پیشرفت ها بود معروف گردید، جامعه ما را بسوی روشنی ببرد، ملاحظه می کنیم که در قرن هژده سید جمال الدین افغان از سرزمین کتر برخاست و انقلابی را علیه استعمار غرب براه انداخت، اصلاحات را در امور دینی بوجود آورد، در هر دیاری که رفت تاریکی را به روشنی تبدیل کرد و کاخ های استبداد و استعمار را به لرزه در آورد، این در نیمه دوم قرن بیستم بود که باز سیدی که بهاء الدین نام داشت از سرزمین کتر برخاست، در دامان کابل تاریخی پرورش یافت با تاریخ کشور با تحولات انقلابی فرانسه و عصر روشنگری آشنا شد، با مدتی که در جرمنی گذشتاند با فلسفه هیگل و دکارت آشنایی بهم رساند، بعد از هجوم شوروی به خاک مقدس ما به جریانات جهادی پیوست، او با قلم جهاد میکرد، درین جریان بود که متوجه تسلط افکار قرون وسطایی بر جامعه افغانی گردیده به ایجاد فلسفه روشنگری افغانی پرداخت و این نوشته پوهاند مرحوم سید بهاء الدین مجروح یکی از آثاری است که وطنداران ما را تکان داد، روشنفکران تکان خوردند تا به کاروان روشنگری افغان بیوندند مشروطه خواهان را پیروی نمایند، آثار طرزی را سر مشق قرار بدهند ولی این همه مساعی آنطوریکه بهاء الدین در عمق جامعه آنهم در کمپ های آواره گان عمیق شد دیگران به این عمق نرفته بودند، زیرا دیگران صرف می خواستند کاخ های استبداد را سر نگون بسازند مگر سید بهاء الدین خواست افکار کهنه را از بین ببرد، دگم ها و زنجیرهایی را که به افکار مردم ما زده شده تخطی کند و بشکند، از آزادی زنان حرف بزند، از

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

حقوق انسان حمایت نماید مختصر تمام سعی را برای دگرگونی افکار مردم استخدام نماید. بناءً هر قدر که در آثار او عمیق شویم به همان تناسب بر بزرگی فکر و اثر متوجه می گردیم، این عمق فکری و این آغاز روشنگری بود که ارتجاع را تکان داد و چون در برابرش ناتوان شدند به شهادتش اقدام کردند.

روحش شاد باد

اول دلو ۱۳۸۵

نجیب منلی

رهگذر نیمه روز

شرق و غرب تنها ابعاد فرهنگی این کرهٔ خاک و سنگ نیست و همان سان که نور آفتاب بعد از انتشار میان قطره های آب و یا جدارهای شیشه هفت رنگ و نفت اورنگ را جلوه میدهد میتوان با استفاده از منشورهای مناسب طیف های گوناگون فرهنگی را دریافت که هنوز برای اکثر ما نا آشنا خواهد بود. ولی ما هم جزئی از همین عالم هستیم و دیده ما هم مانند دیدهٔ عالم نمیتواند ظاهربین نباشد. سیری در تاریخ اندیشه و فعالیت های اقتصادی شرق و غرب (با درکی که باشندگان ساحات مرکز و غربی ابرقاره یورایشا ازین مفاهیم جغرافیایی و فلکی دارند) یک نوع دوگانگی را متبلور میسازد. و این دوگانگی را نیز نمیتوان در مفهوم تنگ و باریک دویی ارزیابی نمود: شرق و غرب را متمایز از هم میدانیم ولی نگاهی ژرفتر باز هم دویی های دیگری تحت این دویی -مانند کاسه هایی زیر نیم کاسه- برملا می سازد. شاید هم، همانند مثال نور، تاریخ مشترک، سرزمین بهم پیوسته، تقسیم امکانات مادی بین باشندگان یک مهد جغرافیایی محدود و صدها چیز دیگر اجزای بهم آمیخته پدیدهٔ واحدی باشد که طرز باز نمودش تابع ماهیت منشوری باشد که طیف آنرا تجزیه میکند و با طرز نگرش جلوه های گوناگون دارد.

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

شاید جای چندان تنازع نباشد اگر جهانی‌نی شرقی و جهانی‌نی غربی را دو انتهای از هم مجزای یک تیغ بی دسته بخوانیم: هر جای تیغ را که بگیری قدرت برش دارد و نقطهٔ میانین شاید بیشتر برای قطع کردن مناسب باشد تا برای دریدن. ولی هر دو انتهای تیغ به یک سان سوهان نخورده اند و به یک سان آب ندیده اند. شگافی که این سر تیغ در پردهٔ جهان پوش نادانی ایجاد میکند بطور حتم چیزهایی را بر ملا میسازد که شگاف ایجاد شده به آن سر دیگر از نظر نهفته نگهمیدارد. ولی آنچه مسلم است که برای بریدن عقده‌ها باید از میان تیغ کار گرفت. تازه، اگر عقده را ببریم این خود تداوم رشته را زائل می‌کند.

گاهگاهی تفریق دیدگاه‌های شرقی و غربی را در بعد زمانی می‌بینند: زمانیکه سواحل غربی ابر قاره میان تاریکی‌های وحشت و کوتاه‌اندیشی‌های شهزادگانی که فراخنای قلمروشان بیشتر از دو روزه سفر نبود در حال نزاع بود سواحل شرقی با آتش و با هنر بازی میکرد و ساحات میانین در روشنایی علم و فرهنگ به سر میبرد. زمانی هم بستر علم و فرهنگ از آسیای مرکزی چیده شد، علم و دانش به سوی آفتاب نشست کوچید و دود تریاک افق‌های مشرقی را تاریک کرد. در اواخر قرن نهم و اوایل قرن بیستم این تفریق دیدگاهها تقریباً همه گیر شد.

رشد اقتصادی و تخنیکی جامعهٔ اروپایی در نتیجهٔ انقلاب‌های فرهنگی رنسانس و قرن روشنی، انقلاب‌های استعماری این روحیه را در میان روشنفکران جهان غرب و جهان شرق تقویت بخشید که گویا جهانی‌نی غربی و ارزش‌های بنیادی آن برتر و موفقتر از جهانی‌نی شرقیست. هر چند مفکرین غربی میراث‌های شرقی خود را نفی نکردند و لی باز هم

دید غربی‌ها از جهان‌بینی شرقی منحصر به سیستم‌های دولتی استبدادی و احساسات شاعرانه‌عالی بود. ولتر، مونتسکیو، نیچه، ویکتور هوگو و چندین درجن مستشرقین دانشمند در باره شرق و شرقی‌ها گفتنی‌هایی داشتند. شماری ازین گفتنی‌ها زاده احساسات نیک و احترام بود ولی هیچکدام آنها قادر برین نشد تا غربی‌ها را با فکر شرقی آشنا سازد. شرقی‌هایی هم که با تأثیر گرفتن از اندوخته‌های غرب خواستند شرق را به غربی‌ها بشناسانند باز هم ذره بین‌ها و منشورهای غربی را برای دریافت رنگ و ماهیت شرق بکار بردند. به گونه‌مثال میتوان از خلیل جبران و پیامبرش یاد کرد. متن پیام این پیامبر مبنی بر والاترین ارزش‌های جهانشمول شرق بود ولی آرائه آن باز هم برای غربی‌ها، بزبان غربی‌ها بود. زرتشت نیچه هم به زبانی حرف میزد که با روح شرق چندان سازگار نبود.

مفکرین شرق نیز به شکلی تقریباً تحجری پذیرفته بودند که جهان‌بینی غرب برتری‌هایی دارد و شرقی‌ها را برای تلافی این تفاوت فرا می‌خواندند. اکثریت قریب به اتفاق مفکرین شرقی کوشش ورزیدند که شرقی‌ها را به سوی غرب ببرند. عده‌ای نیز برین پندار که اندوخته‌های فرهنگی غرب چیزی جز کاپی بی رونق نسخه گمشده شرق نیست بازگرایی به ریشه‌ها را تجویز کردند. اقبال لاهوری شاید یکی از کمترین اندیشه‌وران شرق بود که میخواست ارزش‌های خود شناسی شرق و تحول‌پذیری غرب را با هم بیامیزد.

در افغانستان نیز آنگه از بیداری گرایانیکه تفوق مادی و تخنیک‌گرایی غرب را تنها و تنها زاده جهان‌بینی آنسوی ابرقاره میپنداشتند خواستند از راه

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

تقلید سیر تکاملی جامعه خویشرا تسریع بخشند. بعد از تجربه ناکام دهه سوم قرن بیست و رکود بیست ساله ایکه در پی آن بود، باز هم تقلید گرایان مهار محمل را به دست گرفتند و کاروان ترقی کشور را گاهی به چپ و گاهی براست ولی همیشه به بیراهه کشانیدند.

گاهی میگویند که شرق فلسفه ندارد. به عقیده من صواب سخن هم همینست. جهانی غربی که بیشتر بر تحلیل و تجزیه اتکا دارد یک جهانی فلسفیست. در آنجا روابط علت و معلول روابط مستقیم و بی واسطه جلوه میکند. اگر هم احياناً واسطه ای در کار باشد آن خود قابل تجزیه و تحلیل است و علت هایی معلول هایی را در پی دارد. انقلابیکه دیکارت و بیکن در اندیشه غربی براه انداختند و بنای آن بر اثبات منطقی همه اجزای ساختار های پیچیده بود، با گشودن راه برای طح بدون پیشداوری مسائل و جستجوی جوابهای قانع کننده و مستدل، علوم طبیعی و فلسفه مثبت را از سیطره کلیسا برون آورد. کاوش گره های ناگشوده دانش و کوشش درک هر چه عمیقتر حقایق جهان مادی طلسمی بود که دیده های تاریکی زده استبداد کلیسا را بینایی بخشید و جهان غرب را بسوی رفاه مادی رهنمایی کرد. این تحلیل سیستماتیک رفته رفته به حدی تخصصی شد که، همانند پیل پنهان شده در تاریکخانه که یکی مانند ستونش میگفت و دیگری مانند بادبزننی فرضش مینمود، یکی جهان انسان را تنها مبنی بر اقتصاد دانست و آن دیگری همه چیز را تابع غرایز جنسی گفت و سومی بنیاد همه چیز را در روابط ذره ها اندیشید. ولی باز هم اقتصاد جهان غرب هر روز قوی تر میشد و نفوذ سیاسی و قدرت نظامی اش هر روز بهتر جلوه میکرد. روشنفکران شرقی،

در طی قرن بیستم، بیشتر از هر وقت دیگر، تفوق جهانی غرب را پذیرفتند و راه تقلید را در پیش گرفتند.

ولی جهانی سیستماتیک دیکارت و بیکن کمتر با روح «همه‌گرا» شرقی‌ها توافق داشت و اکثر اندیشه‌های به‌وام‌گرفته‌ناکارآیی خویشرا بارها به تثبیت رساند. جهانی شرقی بیشتر مبنای عرفانی دارد. اگر این سینیای بلخی با ابو سعید ابوالخیر می‌نشیند، آن یکی می‌بیند و آن دیگر میدانند ولی باز هم نه بینش این و نه دانش او زاده‌تفکر تحلیلی می‌باشد. هر دو برداشت کلی از جهان دارند هر چند یکی با پای چوبین بی‌تمکین استدلال‌لنگان‌لنگان راه می‌پیماید و آن دیگری با پرواز بلند شناخت جامع و یکباره از جزئیات می‌گذرد و بیشتر تمایل دارد به جایی برسد «که اندر وهم ناید» ولی این شیوه کمتر جنبه عملی دارد و در زندگی دنیایی دردی را دوا نمیکند.

بهاء‌الدین مجروح، زاده و پرورده‌عرفان شرقی، از راه تعلیم و تحصیل به دنیای عقل‌گرای فلسفه غربی قدم گذاشت. او زمانی وارد این محوطه شد که مفکوره دیکارت «نمی‌اندیشم پس هستم» دیگر نمیتوانست به تنهایی به سؤالهای نوجوانان غرب که دو جنگ بزرگ و خانمانسوز تهداب اندیشه‌شان را تا حدی لرزانده بود جواب بگوید تیوری‌های علمی و فلسفی یکی پی دیگری «در جستجوی سواحل معنی» پا به عرصه وجود می‌گذاشت. اگرستانسیالیزم سارتر مکتب فکری ای بود که مجروح را بیشتر از دیگر مکاتب تحت تاثیر آورد.

مفکر شرقی هر چند در پوهنتون کابل فلسفه را با معیارهای غربی آن تدریس می‌کرد ولی در جستجوی حقایق پنهان دنیای خویش روشنی

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

این شمع را لرزان ارزیابی می کرد. سؤال اصلی همان مسئله وجود بود:

از کجا آمده ام؟ آمدنم بهر چه بود؟

به کجا می روم آخر؟ نمایی وطنم؟

و مجروح در تاریکی مغاره افلاتونی با چراغی در آمد که در روشنی آن می خواست به انسان برسد. او میدانست که این موجودیست که «یافت می نشود»، بسیاری از پیشروان او را جسته بودند ولی او همچنان در آرزوی «آن که یافت می نشود» به سوی ازدهای خودی رفت و سؤالاتی را طرح کرد که برای اندیشمندان دور و پیشش نو و سؤال برانگیز بود. در مسیر راه به سوی سایه های درون مغاره، مجروح از دنیای «فرد» قدمی فراتر رفت، دستی به شانه اقبال لاهوری نهاد و خودی فرد و خودی جمع را با هم آمیخت.

کودتای ۱۳۵۲ در افغانستان تنها یک پدیده سیاسی، به سطح دولت-یا په اصطلاح عوام «پاچا گردشی»- نبود. در حقیقت این عمل اثر دوامدار و عمیقی بر روند ارزش های سیاسی و فلسفی در حال رشد روشنفکران افغان گذاشت. در آن زمان به طور ناگهان «ازدهای خودی» چهره سیاسی گرفت و نویسندۀ فیلسوف نیز فرضیه عاتم را درین مورد پذیرفت. پنج سال بعد از کودتای اول تاریخ افغانستان باز، چون رقاصه ای بی مهارت، چرخ زود و پایش به دامنش بند شد. ازدهای خودی این بار با چهره سیاسی تر و با اندیشه پخته تری که جهانی بینی های شرق و غرب را بهم آمیخته بود عرض وجود کرد.

مجروح مهاجر که با دوستان همفکر خویش بقای افغانستان را از هر

طرف در خطر می دید روشنگری اذهان آواره گان را وظیفه خویش ساخت و همراه با رهگذر نیمه شب سخن هایی داشت با مردم افغانستان و جهان. شاید صدایش در غرب طنین بیشتری داشت تا در میان اهل خانه.

آخرین چرخ ازدهای خودی، کمی پیش از آنکه ازدهای بیگانه ای با نفس زهر آلودش مفکر شرقی را از صحنه خارج سازد، چهره ایرا از واقعیت های جهان معاصر (که در آن وقت شروع به «جهانی شدن» نکرده بود) وا نمود که در ظاهر چند سال بعد غم روزمره مردم افغانستان شد ولی حتی در همان وقت باز نمایی بود از واقعیت های جهانی در حال تحول. در «جستجوی سواحل معنی» رهگذر نیمه شب نمیتوانست به تنهایی بازتابی از حقیقت بدهد. هر چند رهگذر نیمه شب میدانست که ازدهای خودی همه چوچه های خود را به سوی «گودال تاریخ» بسیج می کند مجبور بود که تعفن «گودال تاریخ» را با کمک عاشقانی که بیشتر قربانی «تاریک اندیشی» بودند تا فداییان اندیشه تاریک در گرمای نیمه روز به «قوم آواره» برملا سازد.

سؤالی هنوز در میان است!

روشنایی نیمه روز شاید بتواند فجایی را برملا سازد که رهگذر نیمه شب تنها قادر بود درک ذهنی موجودیت آنرا پیشبینی نماید ولی باز هم ماهیت همچنان ناشناخته ماند و با اطمینان و وحشتناکی میتوان ازین حقیقت گواهی داد که تاریکی باز هم آستن ازدهائیسست. به امید آنکه رهگذری پیدا شود و ما را از تعفن «گودال تاریخ» با خبر سازد.

پرو لوگ

مشرق زمین صبح های کاذب

... و رهگذر نیمه شب عمر درازی در سفر بود. به امید یافتن کلید رازی و به آرزوی رسیدن به محفل سوز و سازی، دایم ره می پیمود. پیهم از سرزمین آفتاب نشستی بر می خاست و بسوی مرز و بوم آفتاب برآمدی می شتافت، و هر بار، در طول راه، بهر منزلی که میرسید، در آن اقامت میکرد، چشم براه می نشست تا صبحدم فرا رسد و راه بسوی آفتاب برآمد روشن گردد.

و هر بار، بامدادان آباستن روز روشنی از افق میدمید. مگر چون رؤیای شب پار و چون خواب و خیال نا پایدار، در تاریکی صبح کاذبی از هم می پاشید و ناپدید میگردد. بدنبال آن، آفتاب ناشناس و بی امانی، سر از افق تاریک و بیجانی، بیرون می آورد. و آن آفتاب گاهی چون سوراخ

تنوری بود که در دل آسمان دهن باز می کرد و آتش جهنمی از آن بیرون میجهید. و یا مانند ازدهای روایات باستان جلوه می کرد که دور خود حلقه زده، دو چشم آن از حدقه بیرون و چون دو کاسه لبریز از خون و می نمود، و از دو سوراخ بینی آن شعله های خشم و غضب زبانه میزد. آنگاه، مرز و بوم انسان نشینی اندک اندک در روشنی خونین و آتشی غوطه ور می گردید. و نیز آن طلوع از غروب فاصله زیادی نمی داشت. زیرا آن آفتاب از آغاز بالا آمدنها، مشتاق پایین رفتنها بود. و دیری نمی گذشت که نزدیک غروب، بلای جانی، در جامه قهرمانی، فرا میرسید، برمسند فرمانروایی می نشست، شهر آباد و آزاد، سرسبز و خندانی را به کلبه های ویرانی مبدل می کرد، باشندگان آنرا یکی پی دیگری می بلعید و در خویشتن فرو می برد.

بدینگونه، طی آن سفر بسوی افق خاور، رهگذر پیهم صبح کاذبی را میدید که در پی صبح کاذبی می دمید. از ماتم دره یی می گذشت و در ده رنجوری گام می گذاشت. از ستم سرایی بر می خاست و در ظلم آبادی ساکن میگردد. و اما به امید اینکه تا سرچشمه نور راستینی نزدیک رود و سرانجام صبح صادق آدمیتی را در شفق دمیده بیند، پیهم بسویی راه می پیمود که روشنی سحرگاه از افق آن پدیدار می گردید.

بعد از عمری رهنوردیها و بیابانگردیها، رهگذر سرانجام به مقامی رسید که پنداشت مرز و بوم نهایی جهان انسان نشین است. آنجا میدان خشک و همواری بود که آنرا از سوی آسمان بیکران احاطه کرده بود، و هیچ پستی و بلندی زمین، منظر و پس منظر را از نظر نمی پوشانید، رهگذر پنداشت که بر قله بلند کوهساری قرار گرفته است. وی بمنظور یافتن

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

حدود آن میدان به رهنوردی خویش دوام داد. میدان هموار ناگهان پایان یافت. راستی هم آنجا سطح مرتفعی بود که جدارهای شرقی آن چون دیوارهای عمودی در ژرفنای خلا، در گودال بی انتها فرو رفته بود، وقتی رهگذر نظری در دل آن خلا فگند، سرش گیج رفت، از هول جان بر زمین نشست و لحظاتی که درازتر از قرنها بود و کوتاه تر از عمرها، بر تماشای خلای بزرگ پرداخت.

آنجا در فاصله های دور، پای دیوار عمودی سطح مرتفع در ژرفنای پوشیده از دمه و دود از نظر ناپدید بود. آنسوی درهمی و برهمی غبار آلود، دورنمایی بود نامحدود و شب بدون آغاز و انجامی، کامل وسیه دل تا لایتناهی بر آن دامن گسترانیده بود، و در میان دمه و دود، جسم بی نور و مدوری شکل و صورت می گرفت، و از آن عالم ابهام بیرون میجهید. هرچند دورتر میرفت، کسب روشنی میکرد، نیرومندتر میگردد و به نور افشانی خویش میافزود. سرانجام خود به چشمه گرم و روشنی مبدل میگردد و در کمال درخشندگی و زیبایی، در سمت مقابل خلای بیکران، در منبع نامعلومی فرو میرفت و دیگر هرگز از آن بیرون نمی آمد. گرچه رهگذر در رهنوردیهای خویش چند بار تا مرز ناممکن پیش رفته بود، تکرار سرش به دیوار لایعنی خورده بود، و به دنبال روشنی ضعیف و لرزانی در دل دهلیزهای تاریک و پنهانی دویده بود، ولی با این هم هیچ گمان نبرد که رهنوردهایش پیش از آغاز یافتن به انجام رسیده بود و هیچ نپذیرفت که سرانجام به سرمزل معنی رسیده بود. وی هنوز گمان می برد که اگر جهان لایعنی است، پس آفریننده معنی ها خود او است، اگر عالم فاقد ارزش است، پس ایجاد کننده ارزشها تنها خود او است.

زیرا وی سرشت آدمی را یگانه منبع آفریننده معنی یافته بود که می پنداشت از منبع خلاق هستی سرچشمه می گیرد.

در واقعیت امر، همین نفرت و انزجار و گریختن و فرار رهگذر از خلا، و اراده طغیان وی در برابر هستی و نیستی فاقد معنا، او را نگذاشت که در مقابل حقیقت آن گودال شب بی انتها سر تسلیم فرود آورد. از اینجا، دومین سفر از بیراهه های دیگر آغاز یافت.

و اما از نظر رهگذر خلای بزرگ تماشای شگرفی داشت و پرده از رموز و اسرار می برداشت. وی دریافت که آفتاب حقیقت ستاره ساخته و آماده کامل و درخشنده نیست که از مبداء نورانی خویش برمی خیزد و به سیر و سفر می پردازد. بلکه موجودی از خود دور و بی نوریست که از بطن منبع تیره و تاریک خویش بیرون می آید و در جستجوی کلید اسرار خویش ره می پیماید. طی رهنوردی، اندک اندک شمه از معنی خود را می یابد و به درخشنده گی خود می افزاید، تا سر انجام در دل دریای معنی فرو میرود و به خویشتن بر میگردد. رهگذر دانست که آفریننده هستی، سرچشمه معنی را در مبداء و آغاز قرار نداده است، بلکه خواسته است چنان سرمنزلی باشد که فقط در پایان گمگشتی ها و آوارگی ها بدان ره بتوان یافت.

رهگذر در خود فرو رفته بود و با خود چنین می گفت:

"می پندارم این همه عمرهای دراز را بیهوده ره پیموده ام و از سرآغاز از بیراهه ها رفته ام. تا اکنون هیچ از خود نه پرسیده ام چرا من تلاش میورزم به خانه آفتاب نزدیک روم، در حالیکه وی خود منزل را ترک میگوید و از آن دور میرود؟ آیا این برخاستنهای خورشید از مقام مشرق و دویدنها

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

بسوی منزل مغرب، در جستجوی سواحل گمشده یی نیست؟ آیا آفتاب خود در آتش هجرانی نمی سوزد و به آرزوی وصال با روح و روانی بسوی منزل نهانی نمی شتابد؟ آیا این فرار کردنها از سرزمین زشتی و زوال و شتافتنها بسوی مرز و بوم زیبایی و کمال نیست؟ و نیز هرگز سوال نکردم که آیا فقط همین یک کره نور افشانی است که بدون کم و کاست، ثابت و راست، پیهم از کنج افقی بر میخیزد و در گوشهء دیگر آن فرو میرود؟ و یا اینکه هر روز ستارهء نوی از بطن بامدادان بدنیامی آید، در جستجوی گمشدهء خویش براه میفتد، در منبع ناشناسی فرو میرود و دیگر هرگز از آن بیرون نمی آید؟ باید چنین باشد، زیرا هرکه به سرمنزل مقصود رسد، از بیرون رفتنها، تلاش و تپیدنهای بی نیاز می گردد.

به دینگونه، رهگذر لحظات درازی با خود به سر برد. در پایان، سراز گریبان اندیشه بیرون آورد و گفت: "پس من نیز باید بدنبال آن همه آفتابها بشتابم تا دریابم که چگونه حقیقتی را می جویند، در چگونه منزلی در آفتاب نشست فرود می آیند و با چگونه واقعیتی می پیوندند." در انجام این گفتار، یکدم بپا خاست، بر فراز پرتگاه بلند ایستاد. سپس رو از مشرق برگردانید و بسوی مغرب براه افتاد.

و اما پیش ازین دگرگونی بزرگ، وی دیری در منزل آواره گان بسر برد، تا اینکه پناه گزینان بر وی شوریدند و او را واداشتند تا اقامت خود را در آن بیابان به پایان رساند.

وقتی رهگذر نیمه شب از دیار آواره گان رانده شد، رو بسوی سرزمین گمگشته گان نهاد، از دیار آواره گان تا سرزمین گمگشتگان راه کوتاه اما

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

بس دشواری بود که وی قدم بقدم تا انجام پیمود. و دفتر پنجم بیان همین سرگذشت است.

و اما انجام اقامت رهگذر در منزل آواره گان در بدر داستانی است که روزی از روزهای گرم بعد از ظهر تابستان آغاز یافت و شبی از شب‌ها. هنگام نیمه شب پایان پذیرفت.

کتاب اول

انجام اقامت در منزل آواره گان

گل اندام

یا

داستان عاشقان خندان

جنتی کرد جهانرا زشکر خندیدن
اندک آموخت مرا همچو شرر خندیدن
یکشب آمد به وثاق من و آموخت مرا
جان هر صبح و سحر همچو سحر خندیدن
گرچه من خود ز عدم دلخوش و خندان زادم
عشق آموخت مرا شکل دگر خندیدن

از دیوان شمس تبریز

غزل 1989

و رهگذر نیمه شب، در منزل آواره گان تشنه لب، بدون مرام و مطلب به سر می برد. روزهای زمستان و تابستان، بین چادرهای پناه گزینیان ازین سو بدانسو بگشت و گذارمی پرداخت. از احوال کودکان رنجور و خوار و سالخوردهگان خسته و بیمار می پرسید. و شب ها، یا در کنج ویرانهء خویش تنها می نشست و سر در گریبان اندیشه فرو می برد، یا در گوشهء آن کلبه، تنی چند از دوستان دیرینهء خود را می پذیرفت و با آنها از هر دری سخن می گفت.

وی هنگام گشت و گذار روزانهء خویش میدید که پیرمردان راه رفتگان را در پیش گرفته بودند و توان برگشت از آنرا در خود نمی یافتند. و آواره گان در لجن زار آوارگی فروتر میرفتند و آزادگی را عقب می گذاشتند. و اما رهگذر بیشتر از سرنوشت آیندگان و آیندهء کودکان مشوش و پریشان بود. زیرا پدران، اسیر چنگال قدرت طلبان، در تلاش بچنگ آوردن بیشتر آب و نان، به هر سو سراسیمه می شتافتند. مادران، خسته و درمانده، در رنج اسارت حجاب و پرده، از پا در آمده بودند و فرصت نمی یافتند که دردهای کودکانرا دریابند و از رنجهای آن گمگشتگان رهسپار منزل آیندگان خبر یابند.

شبهنگام، وقتی در کلبهء خویش آرام می نشست، در می یافت که شمار آزاده گانی که بیدار او می آمدند، روبکاهش نهاده بود. فقط تنی چند از دوستان دیرین گاه گاه با رهگذر گوشه نشین، در کلبهء دور افتادهء او می نشستند. ولی این دوستان آزاده نیز هرشب بیش از شب دیگر، پریشانی ها و تشویش های خود را بیان می کردند و بیشتر از حال و احوال حیرت آوری سخن می گفتند که در دیار آواره گان در جریان افتاده بود.

1

دیدار با دوست دیرین و اخبار از سرزمین انسان نشین

روزی از روزها بعد از ظهر تابستان، رهگذر، نگران و پریشان، بین چادرهای آواره گان ازین سو بدانسو میگشت. ناگاه دید که مرد جوانی از دور با آغوش کشاده، بسوی او می آید. وقتی نزدیک آمد، شناخت که وی همان جوان مجذوب الحالی بود که بمنظور یافتن معنی آوارگی، راه مشکل و درازی را پیموده بود، و از مدتی بدینسو ناپدید گردیده بود. رهگذر دوست جوان خود را خیلی بشاش و خندان یافت. از دیدن علایم سلامت جسم و جان بر چهرهء دوست جوان خود خیلی خوشحال شد و دردهای افتادگی در ورطهء آوارگی را لحظه یی فراموش کرد.

رهگذر پرسید:

- ای دوست! بگو این همه مدت دراز را در کجا بودی و اکنون از کجا می آیی؟

جوان در پاسخ گفت:

- ای رهگذر! من با گروهی از دوستان آزاده اندرون میهن رفتم. نبردها کردیم و دشمن را هزیمت ها دادیم. و اکنون آمده ایم تا اسباب

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

مورد نیاز مبارزه را تهیه کنیم و زود برگردیم. و اما پیش آمدهای خلاف انتظار، اقامتم را درین دیار به درازا کشانید.

رهگذر گفت:

- آیا تو نیز مانند برخی از آزاده گان، از دیدن احوال ابتر آواره گان و امور بی پای و سر رهبران، دل سرد شده ای و آرزوی رسیدن به منزل آزادی را از دل بیرون رانده ای؟

جوان گفت:

- نه برعکس! من نه جستجوی معنی زنده گی را کنار گذاشته ام و نه مرام رسیدن به سرزمین آزادی را از یاد برده ام. بلکه درین راه منازلی چند را عقب گذاشته ام و حقایق مشکلی چند را دریافته ام.

رهگذر پرسید:

- ای دوست! بگو چه یافتی؟

جوان پاسخ داد:

- ای رهگذر! من در جریان نبرد اندرون میهن معنی آوارگی را کشف کردم، و طی سفر بیرون از وطن، در دیار آواره گان، معنی زنده گی را یافتم.

رهگذر پرسید:

- چگونه؟

جوان چنین پاسخ داد:

- من دریافتم که آوارگی را معنی در پیکار آزادیت. ویرانه آواره گان، انتظار خانه آزاده گان است. و آندمیکه پیکاری در راه آزادی در کار نباشد، این دیار انتظار ارزشی نخواهد داشت. فرصتی که

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

آواره گان از آزاده گان دوری اختیار کنند، معنی آزادی را از یاد برند و یا آزاده گان را در دیار آوارگی به سکونت دائمی وا دارند، آنگاه به آدمیان مجهول الهویه یی مبدل خواهند شد که نه بومیان آنها را از خود خواهند دانست و نه آنها خود را از آن خود خواهند یافت. بدینگونه آوارگی انجام خواهد یافت و گمگشتگی آغاز خواهد گردید.

رهگذر پرسید:

- و اکنون بگو! معنی زنده گی را در دیار آوارگی چگونه یافتی؟
و جوان جوینده معنی چنین حکایت کرد:

روزی با دوستان هم پیکار، خسته و بیمار از نبرد برگشتیم. وقتی از کوه های بلند میهن بالا آمدیم و بسوی دشت های هموار دیار آواره گان سرازیر شدیم، بعد از ظهر تابستان سوزان بود. دوستان آزاده پیش رفتند. و من از زخمی که طی نبرد در بازوی چپ برداشته بودم، ناتوان شده بودم و تشنگی طاقت فرسا و خستگی جانکاه مرا اندک اندک از پا در می آورد. به امید سایه درختی که زیر آن آرام گیرم و به آرزوی جام آب سردی که سرکشم، در آن صحرا آهسته آهسته گام بر میداشتم.

بعد از مدت ها ره پیمایی، سرانجام از دور گروه زنانی را دیدم که کوزه های آب بر سرو دوش داشتند و بسوی چادرهای آواره گان میرفتند. یکی از آنها زیر بار سنگین کوزه بزرگ، از گروه زنان عقب مانده بود و مانند من به زحمت آهسته آهسته قدم می گذاشت.

وقتی نزدیک رفتم، دیدم دوشیزه جوان خیلی زیبا و لاغر اندام است. و پنداشتم او را قبلاً جایی دیده ام. چهره اش بدون آرایش بود. جامه های

پاک و ژولیده سبز زنگی دربر داشت. عرق از پیشانی اش میچکید، زلفان آشفته اش بر رخ و چشمانش میریخت و او را اذیت میداد. وقتی مرا دید، میان جاده ایستاد، و در چشمانم خیره شد. از آن نگاه غوغایی در دلم برخاست و انفجاری تهداب هستی مرا لرزاند.

وی قدمی چند دورتر رفت، زیر سایه یگانه درختی که در آن بیابان ایستاده بود، مکث کرد. سپس کوزه خود را از سر فرود آورد، کنار جاده گذاشت و خود پهلوی آن بر خاک نشست. آنگاه اشاره کرد تا نزدیک روم. نزدیک رفتم، در برابر او بر زمین زانو زدم، هر دو کف دست را با هم یکجا کردم و به علامت دعا به پیش گسترانیدم. او از کوزه آب فراوان در دو کف دستم ریخت. من فراوان نوشیدم و بر سر و روی خود پاشیدم. گرد و غبار بیابان نوردیهام و رنج و الم خستگی هایم یکدم از بین رفت. وقتی بازوی بستهء مرا دید، بیدرنگ دست اندرکار شد. پارچه چرکینی را که من دور زخم خود پیچانیده بودم، به دور افگند، پارچه یی از چادر خود پاره کرد، در آب تر نمود و زخم بازویم را پاک شست، سپس پارچهء پاک دیگری از چادر خود جدا کرد و بازوی مرا به آن محکم بست. وقتی کار پرستاری انجام یافت، در چشمانم نگاه کرد و لبخندی زد.

من در آن لحظه، سواحل گمشدهء زنده گی خود را در ژرفنای چشمان آبی رنگ او جلوه گر دیدم و معنی هستی و زنده گی را در روشنی صبح صادق لبخند آن لبان گلگون درخشنده یافتم و دریافتم که سرمنزل معنی کجاست.

وی سکوت را شکست و با لبان متبسم چنین بگفتار آمد:

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

- ای مسافر! بگو نامت چیست؟ از کجا می آیی و بکجا می روی؟

گفتم:

- نام من "دل آزاد" است. از پیکار آزادی برگشته ام و به دیدار باشندگان دیار آوارگی آمده ام. بگو نام تو چیست؟ از کجا می آیی و بکجا میروی؟

در پاسخ گفت:

- نام من "گل اندام" است. از چشمهء گل آلوده یی می آیم و آب به تشنگان گرما زدهء میرسانم. و اما میدانم که نه آب آن چشمه روشن خواهد شد و نه تشنگی آواره گان فرو خواهد نشست.

میخواست برخیزد. من بدون اراده، پای راست او را محکم نگه داشتم، پارچه یی از جامهء خود را برکندم، با آن پای او را از گرد و خاک پاک کردم، به زانو درآمدم و بوسه بر پای او گذاشتم. فقط میدانستم که آرزوی من بوسه گذاشتن بر پای آن گل اندام بود، نه بر گرد و خاک بیابان کشور گم نام. وی ازین حرکت غیر ارادی و ناگهانی من بیحد ناراحت شد. سراسیمه از جا برخاست. کوزه را بر سر گذاشت و با عجله بسوی چادرهای آواره گان براه افتاد، و هیچ نگاهی به عقب نکرد.

و اما در آن چند لحظهء نگاه، پیمانی بین ما استوار گردید و دانستم که بعد ازین نه وی جدا از من زنده گی خواهد داشت و نه من دور از او معنی.

جوان جویندهء معنی، بعد از سکوت طولانی، حکایت خود را چنین دنبال کرد:

روزهای بعد، هر روز در همان اوقات، نزدیک چشمه میرفتم. زیر سایهء همان یگانه درخت می ایستادم. همان گونه گروهی از زنان با کوزه های پرآب بر سر و دوش پیش میرفتند و گل اندام تنها در پی ایشان آهسته آهسته گام برمیداشت. وقتی مرا میدید، می ایستاد، کوزه بر زمین میگذاشت، پهلوی هم در کنار جاده می نشستیم و از هر دری سخن میگفتیم.

یکی از روزها، وقتی پهلوی هم زیر سایهء درخت نشستیم، گفتم:

- گل اندام! می پندارم ترا جایی دیده ام. اما نمیدانم کجا؟
او خندید و گفت:

- ای فراموشکار! آیا از یاد برده ای که تو زمانی دیوانه وار پی معنی آوارگی سرگردان میگشتی؟ و روزی زیر همین یگانه درخت که در نیمه راه چادرهای آواره گان و چشمهء گل آلود ایستاده است، نشسته بودی؟ و تو از زنانیکه اندکی زیر سایهء این درخت می نشستند و آرام میگرفتند، می پرسیدی: "ای هموطنان! بگوئید، زنده گی در دیار آوارگی را چگونه می یابید؟" من یکی از آن زنان بودم. تو از ما پرسشها میکردی و به پاسخهای ما گوش فرامیدادی، اما ظاهراً به چهره های ما نگاه نمی کردی.

این پاسخ گل اندام چون روشنی صبح هنگام در گوشه های ژرف و تاریک فراموش خانهء اوهام من فرورفت و مرا یکدم از آن بیرون آورد. بیادم آمد که آنروز بین آن همه چهره های برآشفته از حسرت ها و

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

محرومیت ها، چهرهء اندوهگین اما آرام و بدون تزئینی را نیز دیدم که دو چشم بزرگ برنگ آسمان، همه روی او را فرا گرفته بود. در آن لحظه چنین به نظر آمد که گویا وجود او را سراپا فقط دو چشم باز و بینا بود که تماشاخانهء عالم را با حیرت و بهت معصومانه تماشا می کرد و من از دیدن آن دو چشم چون دو دریچهء باز بسوی آسمان بی انتها بیحد ناراحت شدم. زیرا ناگهان احساس کردم که در کنار پرتگاهی قرار گرفتم و اگر نظری اندک بیشتری در آن اندازم، سرم گیج خواهد رفت و ژرفنای نامعلومی مرا در خود فرو خواهد برد، بعدها، درگیرو دار نبردها و پیکارها، خاطرهء آن چشمان پرسش نشان، در گودال فراموشی فرو رفت. در آن هنگام من گمان می بردم که من خود جویندهء بیقرار کلید رموز و اسرارم، می پنداشتم که فقط من سوالی دارم که باید جوابی یابد، هیچ تصور نمی کردم کسی پرسشی از من دارد و پاسخی میخواهد، و نه دانستم که یگانه سوال برترین در آن چشمان حقیقت بین نقش بسته بود. این بود اندیشه های من در آن لحظات. سرانجام از گل اندام پرسیدم:

- آیا تو همان دوشیزهء نیستی که آنروز خاموش نشسته بودی؟ و وقتی پرسیدم که تفاوت میان زنده گی در دهکدهء پدران و نیاکان و آوارگی در خاک بیگانگان چیست، تو در پایان آن همه گفتارهای زنان چنین گفتی:

"درینجا فقط گرگسها زیاد می آیند و لاشهای جانوران اهلی را میدرند."
"و می بینم که هر روز بیش از روز دیگر، به چادرهای ما نزدیک می آیند."
"این نزدیک آمدنها گرگسهای لاشخوار بسیار هول انگیز است."

"آنجا در وطن ما گرگسها را هرگز توان آن نه بود تا این حد به آبادیها"
"تزدیک آیند. آیا ما را کالبد بیجان می پندارند؟ و یا از وجود ما"
"بوی مرگ به مشام ایشان رسیده است؟"
آیا تو آن کسی نه بودی که سرانجام چنین بگفتار آمدی؟ و ازین سخنان
تو همهء زنان خاموش شدند و در اندیشه فرو رفتند؟^(*)

گل اندام گفت:

- آری من همانم و گفتار من همان، و هنوز هم از دیدن گرگسها بیزارم.
چند روز پیش کنار چشمهء آب رفتم، یکی فرا رسید و در نزدیکی من
فرو نشست و چشمهای خود را در من دوخت. هر چند غلغله و هیاهو
کردم، اعتنایی نکرد و از جا برنخواست. من آنجا را ترک گفتم و با عجله
دور رفتم.

روز دیگر، همانگونه وقتی گل اندام مرا از دور دید، زیر سایهء همان
درخت یگانه ایستاد. کوزهء آب را از سر فرود آورد و بر زمین گذاشت،
لبخندی زد و بر تودهء خاکهای کنار جاده نشست اشاره کرد، در پهلوی
نشستم. عرق جبین را با چادر نازک خود پاک کرد. لحظات طولانی در
چشمان همدگر نگریستیم.

سرانجام با چهرهء بشاش و خندان گفت:
- نام تو دیگر "دل آزاد" نیست. من نام ترا "دلبنده" گذاشتم. زیرا دیگر
دلت در بند من است.

---

^(*) ازدهای خودی. دفتر چهارم، اقامت در منزل آواره گان، ص 44

گفتم:

- تو با آن چشمان به رنگینی آسمان و با آن لبان گلگون و شگوفان و آن نازک بدن رعنا و زیبا، بدون شک گل اندامی، و اما بدانکه در زنده گی من تو فقط دلدار و دل آرام منی، آغاز و انجام منی. بدینگونه، او مرا "دلبنده" میگوید و من او را "دل آرام" خطاب میکنم. پنهانی میان بته زارها و سنگلاخها وعده دیدار میگذاریم. در پهلوی همدگر می نشینیم و با همدگر داستانها میگوییم.

وقتی حکایت تا اینجا رسید، جوان جویندهء معنی لب از سخن فرو بست. رهگذر میخواست پرسشی کند اما جوان مجال نداد. ناگهان از جا برخاست و با عجلهء تام از کلبه بیرون رفت و بسوی سنگلاخها و بته زارها بدیدار معشوق گل اندام خویش شتافت.

شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین حایل
کجا دانند حال ما سبکساران ساحلها
حافظ

2

فرا رسیدن نقاب پوشان خشمگین هنگام شامگاهان غربت زمین

"گل اندام" و "دل آزاد"، بر تراز خیر و شر جهان کون و فساد، در سراپردهء رموز و اسرار، محو دیدار همدگر بودند، و خبر نه می یافتند که توفانی از درد و رنج بیدرمانی، بر چادرهای آواره گان بوزیدن آغاز کرده بود.

رهگذر شامگاهی مردان مجهول الهویه بی رادید که به چادرهای آواره گان نزدیک آمدند. عباهای فراخی دور خود پیچانیده بودند که تا ساقهای پای ایشان کشان کشان بر زمین آویخته بود و گرد و خاکی در عقب آن رونده گان بلند کرده بود. مردان مجهول الهویه عمامه های

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

بزرگی بر سر نهاده بودند که پیشانی های ایشان را تا ابروان پنهان می کرد. ریش های انبوه و درازی داشتند که تا ناف ایشان میرسید و چون نقابهای سیه همه روی آنها را می پوشانید. دو چشم آنها چون دو سوراخی در آن نقابها بود که شعله های خشم و حسادت، حرص و عداوت از آن بیرون میجهید.

و آن نقاب پوشان ناشناس، در تاریکی شامگاهان، بین چادرهای آواره گان ناپدید گردیدند.

رهگذر وقتی در گوشه تنهایی خویش نشست، در اندیشه طولانی فرو رفت. دلش گواهی میداد که آن مردان گمنام قاصدان آفت جانی اند و رنج و آلامی را با خود به ارمغان آورده اند، پیش آهنگان سیلاب و طوفانی که بزودی فرا می رسد.

فردای آتشب مردان مجهول الهویه در روز روشن بیرون آمدند، و اما نقابها را از روی بر نداشتند. آنها آواره گانرا مخاطب ساختند و چنین گفتند:

ما پیام آوران از "حلقهء برادران (خصم) شیاطین" ایم. ما رهنمایان راه دین راستین ایم. ما آمده ایم تا شما را از گمراهی باز داریم، عقاید متزلزل شما را از خرافات پاک گردانیم و دین راستین را بر پایه های پیشین آن محکم استوار سازیم.

آواره گان در گام نخست این سخنانرا میان تهی و سست یافتند. زیرا می پنداشتند که بر دین و آیین پدران و نیاکان خود استوار باقی مانده اند و در راه همین آیین نیاکان بدیار آوارگی کشانیده شده اند، و به نیت

پابندی به همین سنن و روایات و با ارادهء دوام و استحکام همین رسوم و عادات هنوز با دشمن سرگرم پیکار اند.

ولی رفته رفته آن رهبران خودساز و بلند آواز هر روز بیش از روز دیگر، مردم را به شنیدن خطابه های دراز و ادای تشریفات نو نماز و میداشتند. داشتن ریش انبوه، هرچه عریض و طویل را دال بر تقوی و دینداری، نیک کرداری و پرهیزگاری می پنداشتند. و کسیکه ازین جهت آشکار و چشم گیر محروم بود، خوار و حقیر شمرده می شد و از حلقهء "برادران بنیادجو"، آن ریش داران بی ریشه و بدخو، دور رانده می شدند.

رهبران نام نهاد، بسا از آوراگان کور سواد را در حلقهء خویش پابند می ساختند، بسا از مردمان دو دل و سست پندار را در بدل چند حبه و دینار از خود می ساختند و تحت فرمان خویش قرار می دادند. صاحبان نظر آزاد را بنام کفر و الحاد و ادار به فرار می کردند و یا نیمه شب می ربودند، رنج و شکنج میدادند و به هلاکت می رسانیدند. بدینگونه اندک اندک شیطان حرص و آزر و سیم و دیو شرانداز ترس و بیم بر آواره گان مسلط می گردید.

دیگر مردم دور هم جمع نمی شدند و از هر دری سخن نمی گفتند. زیرا هرگونه جمع شدن می بایست به منظور شنیدن سخنرانی پیشوایان دین انجام گیرد. دیگر قصه گفتن ها، سراییدنها و خندیدنها را کسی نمی شنید. مردم وقتی از انجام تشریفات عبادات مکرر و شنیدن موعظه ها و خطابه های بی پای و سر فارغ می شدند، نه توان انجام کار دیگری را در خود می یافتند و نه ذوق سرگرمی بهتری، خسته و از پا افتاده به چادر های خویش پناه می بردند و در پریشان خواب نا آگاهی فروتر می رفتند.

3

معنی هستی در عشق و مستی همچو سحر دمیدن و همچو شرر خندیدن

شامگاهی رهگذر در کنج ویرانهء خویش تنها نشسته بود و در اندیشه های درهم و برهمی فرو رفته بود. ناگهان در کلبه باز شد و دوست جوانش با چهرهء بشاش و خندانش اندرون آمد. نور مرموزی در چشمانش میدرخشید و لبخند فراخی بر لبانش نقش بسته بود. رهگذر از دیدن آن چهرهء روشن و ساده و آن جبین فراخ و کشاده تشویشها و اضطرابهای خود را پوچ و بیهوده یافت و در آن لحظات دیدار آنها را یکسره از یاد برد. دوست خود را با آغوش باز پذیرفت. سپس هردو از کلبه بیرون رفتند و زیر آسمان صاف و پر ستارهء شب آرام، در فضای آزاد بر زمین نشستند.

هر دو دوست لحظات درازی خاموش بودند و به تماشای هزاران هزار اختر نور افشانی پرداختند که در دل آسمان شب بیکران می درخشیدند. جوان جویندهء معنی نخست لب بسخن کشود. اشاره بسوی ستارگان کرد و گفتار آن شب آزاد از آزار و شکنجه را با این کلام حکیم گنجه آغاز نمود:

- خبرداری که سیاهان افلاک
چرا گردند دور کعبهء خاک؟
درین محرابگه معبودشان کیست؟
و ازین آمد شدن مقصودشان چیست؟
چه می خواهند ازین محمل کشیدن؟
چه میجویند ازین منزل بریدن؟

رهگذر گفت:

- آری! خبر یافته ام که آن سیاهان افلاک و نیز این تودهء بی نور خاک
همه گمگشتان حیران اند در جستجوی رمز نهران، و طی رهنوردی بسوی
سرمنزل حقیقت خویشتن، بر منبع نوری را که از دور جلوه گر می بینند،
بسوی آن می شتابند و دیوانه وار دور آن میچرخند. و نیز آن حکیم
پرسش خود را خود پاسخ میگوید و میفرماید:

همه هستند سرگردان چو پرکار
پدید آرندهء خود را طلبکار
طلسم بسته را با رنج یابی
چو بکشایی بزیرش گنج یابی
ازین گردنده گنبدهای پرنور
به جز گردش چه شاید دید از دور؟
درست آنشد که این گردش بکاریست
درین گردندگی هم اختیاریست
(حکیم نظامی گنجوی. خسرو و شیرین)

جوان جویندهء معنی گفت:

- ای دوست! تو روزی گفتی: "برای آدمیان دریافتن معنی زنده گی نیازمندی بنیادی حیات است، و بدون آن، بودن فقط زیستن چون جماد و نبات است." من بدنبال آن معنی بهرسو دویدم و می پندارم که سرانجام آنرا یافتم. و اکنون میدانم که یک لحظهء زنده گی رنگین از معنی بهتر است از صد هزار سال موجودیت سنگی محروم از آگاهی.

رهگذر پرسید: ای دوست جوان! بگو آن معنی را در چه یافتی؟
جوان گفت: در خنده.

رهگذر پرسید: بگو چگونه؟

و جوان یابندهء معنی در پاسخ چنین حکایت کرد:

شکایت از صنم جفاکار و حکایت از خندیدنهای بی اختیار

گل اندام در هر مطلب کوچک و بزرگ، در هر گفتار و کردار کم و بیش جدی، موردی برای خندیدن می یابد. من در آغاز ازین خندیدنهای او میرنجیدم و او را غیر جدی می یافتم. گمان می بردم بر من میخندد و محبت راستین مرا برباد تمسخر می دهد. او درین رنجیدنهای من مورد بیشتری برای خندیدن می یافت. او را معشوق ستمکار و دل آزار می گفتم. در تنهایی با خود می نالیدم و با دوستان از آن شکوه ها سر میدادم. دوستان می گفتند که جفاکاری و دل آزاری خاصه معشوق است، و اشعار پیشینیان را بر میخواندند که در آن از آه و ناله دلباختگان و جور و جفای مهرویان سخن رفته بود. و اما روزی رسید که من نخست بر خود و سپس بر همه گویندگان پیشین از ته دل خندیدم. تغییر حال از روزی آغاز یافت که احساس کردم گل اندام مرا واقعاً

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

توهین و تحقیر کرد و بر من و بر اظهار درد دل من خندید. وقتی بدینگونه حس خودگرایی من بشدت صدمه دید و کاخ خود خواهی من در تهدابها لرزید، دگرگونی های شگرفی در نهانخانه عواطف و هیجانات من براه افتاد. و جریان ماجرا چنین است:

روزی مانند روزهای دیگر به دیدار گل اندام رفتم. اما من شب درازی بیخواب و با رنج و عذابی را عقب گذاشته بودم. شب همه شب به او اندیشیده بودم و در آتش فراق او سوخته بودم، من از دردها و رنجهای خود حکایتها و شکایتها سر دادم، و انتظار داشتم که دلدار من غمهای عشق مرا در می یابد و آن همدرد و همراز من با من همنوا خواهد شد. ولی طی حکایت دردهای خود، وقتی به چهره او نگاه می کردم، هیچ آثار غم و اندوهی در آن نمی دیدم، بلکه اندک اندک تبسمی در کنج لب های او پدیدار میگردید که میکوشید پنهان کند. سرانجام تاب نیاورد، بی اختیار به آواز بلند خندید. من ازین بیدردی او بیحد رنجیدم. نخست خواستم در همان لحظه از جا برخیزم و او را ترک گویم. اما از بردباری کار گرفتم. با دل پر خون گله کنان از او پرسیدم:

- گل اندام! بگو چرا خندیدی؟ بگو کدامین بخش داستان درد عشق مرا مسخره یافتی؟

وقتی جوش خنده اش فرو نشست، در پاسخ چنین گفت:

- در همسایگی ما خانواده ایست که قافله های شتر داشت و همه را درگیر و دار آوارگی از دست داد. اما از آن همه شترهای بی شمار فقط یک شتر نر و کهنسال را از جهت آشنایی دیرین نگه داشته است. اعضای خانواده هیچ کاری ازو نمی گیرند و هیچ باری بر او نمی گذارند. دایم

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

در جای پوشیده از سایه ایستاده است و آب و خوراک فراوان به او میرسد. کودکان و بزرگان خانواده اگر خود چیزی نه یابند، شتر را آرام و شکم سیر نگه میدارند. ولی با این هم چشمان آن شتر داریم از حسرت نمناک است، لبانش از شکوه و شکایت آویخته و از چهره و سیمایش غم و اندوه می بارد. همه او را دوست دارند، اما بر چهره افسرده او میخندند و او را "شتر غمزده" می نامند و تو وقتی درد و رنج خود را بیان می کردی، چشمهای پر نم تو و لبان آویخته از غم تو، مرا بیاد چهره آن شتر افگند و بی اختیار خندیدم.

این توضیح گل اندام مرا بیشتر برآشفتم، بر خاستم و بدون وعده دیدار ازو دور رفتم و به عقب نگاهی نکردم.

چند روزی را در تنهایی به سر بردم. سرانجام تاب نیاوردم و دوباره به دیدار او شتافتم. مانند همیشه بشاش و خندان بود. مرا بگرمی در آغوش پذیرفت. اما از ماجرای چند روز پیش یادی نکرد و از علت غیاب طولانی من چیزی نپرسید. من از گفتار گذشته او گله ها کردم و از بیدردیهای او ناله ها سردادم، وی خندید و گفت:

- آیا تو مطلب گفتار آنروز مرا هیچ دریافتی؟ من میخوامم به تو بگویم که: "ای ساده دل! در چشمه سارهای چشمانم سرچشمهء نهان آب حیوان را یافته ای، از انبارهای دل و روانم خوراک جان فراوان برمیداری، و اما تو هنوز مانند آن "شتر غمزده" از دنیا گله مندی و از زنده گی ملول و ناخرسند."

و اما گل اندام، این پیام دل آرام را با لحن جدی و قناعت بخشی ادا نکرد، بلکه آن را مسخره ساخت، وقتی گفت: "در چشمه سارهای چشمانم..." با دو دست اشاره یی به چشمان خود کرد و سپس دو بازوی

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

خود را به نحوی ازین سو بدانسو گسترانید، تو گویی جهانرا در گردابی فرو برد. و وقتی گفت: "از انبارهای دل و روانم..."، جسم و اندام خود را چنان بحرکت در آورد که گویا آنهمه انبارها و ذخایر هستی فقط خود اوست و عالم مرئی جزء ناچیزیست که از آن بیرون فتاده است و میکوشد آن پارچه های ناچیز بیرون فتاده هستی را واپس در دامن خویش گرد آورد. او خود ازین حرکات و اشارات خویش به آواز بلند خندید، من نیز ناچار تبسمی کردم و اما به شکوه و شکایت خویش دوام دادم. باین قضاوت که این بار کلام استادان بزرگ پیشین را بکار بردم و خواستم بدین وسیله، گل اندام را از سوز و گداز عشق آگاه سازم، اشعار و سرودهایی که از جور و جفای مهرویان حکایت و شکایت میکرد، برایش فراوان خواندم. وی بگفتار بزرگان پیشین بدقت گوش فرا داد و تا آخر شنید. و اما در انجام باز آواز دلنواز خندیدنش بلند شد و گفت:

- از شنیدن آنهمه کلام زیبای بزرگان پیشین و مدعیان عشق راستین من دریافتم که آنها نیز مانند تو بودند و چون تو فقط از خود سخن گفته اند، از دردها و رنجهای خود نالیده اند، و هیچ از خود نه پرسیده اند آیا معشوق شب پارتنهایی را در چه احوالی سپری کرده است و چه دردها کشیده است.

این گفتار گل اندام مرا در اندیشه فرو برد. وقتی برگشتم، روزها در آثار سراینده گان پیشین به کاوش پرداختم و دیدم که راستی حق بجانب گل اندام بود. آن بزرگان همه از دردهای درونی خود حکایت ها میکردند، از جور و بیداد معشوق شکایت ها سرمیدادند، و اما یکی را نیافتم که از دردهای دل معشوق سخن در میان گذارد. با دریافت این واقعیت، وقتی

روز دیگر گل اندام را دیدم، از دردهای دل او پرسیدم. ولی وی ازین پرسشهای من با صدای بلورین خویش خندید و گفت:

- وقت برای گریستن و اندوهگین بودن خیلی فراوان است. زمان آنرا بار می آورد و آدمیان آنرا دور و پیش خود می پسندند. دنیا پر از کسانست که گرسنه غم اند و از خوردن آن هیچ سیر نمی گردند. فقط خندیدن فرصت زودگذر و ناپایدار است و تعداد آنانی که می توانند بخندند کم یاب و انگشت شمار. و نیز وقتی شب سیاه رنج و الم به سرآید و سحرگاه خندانی از افق بدمد، چنین صبح صادق را با خاطرات شب دق، تاریک ساختن اشتباهی است جبران ناپذیر و گناهی است سزاوار تعزیر. روز دیگر از گل اندام پرسیدم:

- من از مردمان دور و پیش تو اندک اندک خبر یافتم که هیچکسی خنده بر دهن تو ندیده است و بیشتر شهرت به دوشیزهء خاموش و مغموم یافته ای. بگو چرا فقط بر من میخندی؟
وی در پاسخ گفت:

- ای دوست ساده لوح! من هرگز نه خواسته ام بر تو بخندم، بلکه کوشیده ام با تو بخندم، و اگر گاهی هم بر تو خندیده ام، تو چنان بوده ای که خندهء مرا تحقیر آمیز یافته ای و بدینگونه، خندیدن با خود را به خندیدن بر خود مبدل ساخته ای. و تو میدانی که مردمان دور و پیش ما خنده را عمل شیطانی میدانند و خندیدن زن را دعوت به فساد و شهوت رانی. و میگویند که فقط زنان گمره و بدکار میخندند و چنان گنه کاران را میان پاکان نیک کردار جای نیست.

بعد از لحظه بی خاموشی چنین افزود:

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

-یادم می آید که وقتی کودک بودم، با کودکان دایم میخندیدم و اینک بعد از عمری بار دیگر با تو خندیدم. گمان می برم که دردهای متراکم سالها از دلم پاک شده است و آزادی، صفایی و راستی ایام دیرین را دوباره یافته ام.

بیدار شدن گرگان از بوی خون گوسفندان

جوان جویندهء معنی روزی چند ناپدید بود، و داستان خود را ناتمام گذاشته بود. طی این مدت رهگذر نیز از کلبهء خود بیرون نیامد. شامگاهی آزاده گانی چند بیدار او آمدند. وقتی آرام گرفتند، یکی از آنها از رهگذر پرسید:

-ای دوست! آیا از هنگامهء دیروز دیار آواره گان خبر یافتی؟
وقتی رهگذر اظهار بیخبری کرد، دوستان آزاده چنین حکایت کردند:

دیروز که از روزهای سوزان تابستان بود، ناگهان هیاهویی میان چادرنشینان برخاست. آواره گان پیر و جوان از سایه های دیوار و چادرها بیرون ریختند و بسوی میدان بیرون اقامتگاه خویش شتافتند. ما چند تن از دوستان نیز بدنبال آن شتابزده گان براه افتادیم و با مردمیکه در آن میدان گرد آمدند، پیوستیم.

آنجا مرد زشت منظر، شتر لب و شکم بلندی را ایستاده دیدیم. پیراهن سفید درازی چون جامهء شب پوشی زنان در بر داشت که تا ساقهای پایش میرسید و شلواری زیر آن پدیدار نبود. نیم چادر سفیدی نیز بر سر داشت که حلقه های پیچیده از تارهای ابریشم بر آن گذاشته بود. تنی چند از کارفرمایان بومی چون چاکران مطیع فرمان در خدمت او بودند. و توده های بزرگی از گوشت های خام در پیش ایشان انباشته شده بود.

مردم گفتند:

"آن مرد از خانه خدا آمده است و گوسپندان قربانی شده در آن مقدس استان را به آواره گان ارمغان آورده است."

از شنیدن این خبر، ما دوستان احساس ناراحتی کردیم. بویژه نحو کار و طرز عمل آرندگان ارمغان را هیچ نه پسندیدیم. وقتی به دور و پیش خود نظر افگندیم، دیدیم برخی از آواره گان چون گرگسهای لاشخوار بر سنگهای بلند بر دوپا نشسته بودند و دو چشم در آن لاشهای گوسپندان دوخته بودند. ازین تماشای آواره گان گرگس نما، اندیشه ما به تشویش مبدل گردید. با یکدیگر گفتیم که حادثه دلخراشی رو میدهد.

و آن مرد غریب که میگفتند همسایه خانه خدا است، چون تمثال کبر و غرور ساکت ایستاده بود. سر انجام اشاره کرد و چاکران بوی بیدرنگ دست اندرکار شدند. از گوشت های خام برمیداشتند و به آواره گان میدادند.

بی صبری آواره گان و آفتاب سوزان آن بیابان، حوصله مرد خدا را به سر آورد. عرق از جبینش چون سیل سرازیر بود. پیراهن سفید و نازکش به پوست تاریک تن فرهبش می چسپید. آنگاه بار دیگر اشاره کرد. چاکران بومی یکدم دست از کار برداشتند و گذاشتند مردم خود به اندازه نیاز از گوشتهای خام بردارند.

آواره گان یکسر به جنبش در آمدند و بسوی انبارهای گوشت هجوم بردند. هریک تلاش داشت بر دیگری سبقت جوید و گوشت بهتر و بیشتر بچنگ آرد. آواره گان، چون جانوران لاشخوار، گوشت ها را از چنگ همدگر می ربودند و فرار می کردند. بسا سرها شکست و گریبانها

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

پاره شد. کسانیکه توان آن پیکار را در خود نمی یافتند، دست های خالی بر میگشتند.

چاکران بومی ازین تماشا به آواز بلند خندیدند. و شگفت تر از همه اینکه از دیدن این احوال، لبخند نفرت انگیز و تمسخر آمیز بر لب آن مرد خدا نقش بست.

آزاده گان صحبت را در اینجا پایان دادند و به چادر های خود برگشتند. رهگذر تنها نشست. شب ناآرامی به سر آورد و تا سحرگاه خوابهای پریشان دید، وقتی روز درازی گذشت و هنگام شام، دوستان آزاده دوباره به دیدار او آمدند، رهگذر هنوز با ماجرای رقت بار گوشت های قربانی می اندیشید، یکی از آزاده گان حکایت شب گذشته را چنین دنبال کرد و گفت:

- و اما آواره گان از آن گوشت های فراوان توانستند فقط اندکی بخورند. زیرا مقدار زیاد آن درگرمی آفتاب سوزان تاب نیاورده بزودی گندید و بوی بدی بردشت و ^{معنی هستی در عشق و مستی} صحرا گسترانید. آواره گان ناچار گودالها کردند و نعلش گوسپندان گندیده را در خاکها دفن کردند و یا در بیابانها دور افگندند و خوراک گرگسها کردند.

رهگذر لحظات درازی خاموش نشسته بود. سپس سر بر افراشت، آزاده گان را مخاطب ساخت و چنین گفت:

ای دوستان!

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

اگر مردم لحظه‌یی از آن انبارهای گوشت خام چشم بر می‌کنند و آن لبخند عجیب را بر چهره آن مرد غریب میدیدند و نیز بر خنده آن ابلهان بومی گوش فرامیدادند، حقایق بزرگی را در می‌یافتند، خطر شر و فسادی از سر دفع میکردند. بدانگونه از قلمرو آدمیت دور نمی‌رفتند و تا مرز حیوانیت کشانیده نمی‌شدند. از خنده قهقهه آن ابلهان می‌آموختند که چاکر صفتان چسان تلاش می‌ورزند چاکرتی را از خود بیابند، حقیر گردانند، تا خود درد چاکری و حقارت را اندکی از یاد برند، از زهر خندان مرد غریب در می‌یافتند که نه آن دهن بدریخت پیامی از کعبه دلها داشت و نه آن چهره تاریک نوری از خانه خدا.

مردم چرا از خود نه پرسیدند: آنمردیکه میگفتند از خانه خدا آمده است، از کجا آمده بود؟ آن بومیان چاکر صفتی که میگفتند بشر دوستان در خدمت آواره گان اند، چه منظوری داشتند؟ و آن گوسپندان بیگناه که می‌گفتند قربانی شده اند، برای چه به هلاکت رسیده بودند و لاش‌های ایشان چرا در چنگال پناه‌گزینان گذاشته شده بود؟

اگر مردم چنین پرسشهایی از خود میکردند شاید در می‌یافتند که: نه آن مرد غریب همسایه خانه خدا بود و نه فرستاده دوستان بلند پایه خدا، نه پیکی از دیار دوست و آشنا بود و نه ارمغانی از جهان معنی با خود داشت. او قاصد اهر من صفتانی بود که خانه روحانیت و معنویت را در گرداب حرص و آزر فرو برده اند و اکنون کمر بسته اند کعبه دلهای سایر آدمیان را ویران سازند. او پیامی از درندگان آورده بود و به گرگان رسانید. نه آن بومیان بشر دوستانی بودند که غم آواره شکمی را در سر داشتند، و نه خدا دوستانی بودند که احساس رحم و کرمی را در دل جا داده بودند،

بلکه چاکران شکم پرستان دیار خود اند. و آن منفعت جویان دامی گسترانیده اند، آواره گان را چون دانه هایی در آن دام به کار می برند تا از ثروتهای بی انتهای بادیه نشینان وحشت گرا چیزی بچنگ آرند. نه آن گوسپندان قربانیانی بودند که در راه صدق و صفا جان دادند، و نه صدقه و نذر پاکانی بود که در آستان خانهء جانی گذاشته شد. بلکه کلهء بیخبرانی از تن بریده شده بود و خون بی گناہانی بر زمین ریخته شده بود. و مرام این بود که از بوی آن گرگان خونخوار بیدار شوند تا آدمیت ضعیف و ناتوانی را که هنوز در کنج دلہای مردم ما خفته بود، یکسره بیلعند.

آن مردمان، جانوران مرده و بیجانی را بدور افگندند و زیر خاک پنهان کردند، ولی درنده گان بی امانی راعیان ساختند و در خویشتن زنده نگه داشتند. بیگناہان را از خود دور می رانند، و اما تبه کاران را بخود میطلبند. گوسپندان بی آزار را به قتل و کشتار می برند و اما گرگان خونخوار را در آغوش می پروراند و از گوشت آن بی گناہان خوراک میدهند.

ای دوستان! ای آزاده گان!

شما خود دیدید که آن قربانیان بیگناہ مردم را چسان بر لب پرتگاه بزرگی کشانید و آن کشتگان از خود بیخبر چگونه خبری از خود آدمیان بخود آدمیان رسانید. آیا مردم از خود نه پرسیدند که آن بوی ناپسندیدهء که از گوشت های گندیده بر دشت و بیابان گسترانید، از کجا برخاسته بود؟ آیا هیچ ندانستند که آن بوی ناپسندیده، تعفن نفس های گندیدهء خود آنها بود که از لاشهای از هم پاشیده بمشام ایشان رسید؟ آیا شما خود

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

ندید که بوی خون گوسپندان قربانی گفته چگونه گرگان نیم خفتهء ساکن دل‌های ایشانرا بیدار کرد و چگونه مردم با آن لقمهء گوشت فاسد طعمهء گرگان حریص و فاسد اندرون خویشتن گردیدند؟
ای دوستان!

در ایام دیرین من نیز سفری به کعبهء دل کردم. و اما من در آستان آن خانهء صلح و صفا از قتل و کشتار جانواران ناخود آگاه خبری نیافتم آنجا هیچکسی را ندیدم که گوسپندان بی گناه را ذبح کند و خون گلگون ایشانرا بر زمین ریزد. بلکه همهء زایرانیکه آنجا می آمدند، پیش از رسیدن به آن خجسته مکان، گرگان نفس را می کشتند و قربانی میکردند. و اما از آن گوشت قربانی نه خود می خوردند و نه به غیر ارمغان می فرستادند.

ای دوستان!

شب پار من از شنیدن گفتار شما، شب هنگام خواب پریشان دیدم: شب بیکرانی تا دامنه های افق دور، خشک و همواره، بیحاصل و پر خار گسترده بود. نیمه تاریکی شامگاهان خزانی همه جا را فرا گرفته بود. و در دل آن بیابان بیحاصل، خانهء کعبهء خاک و گل جامهء سیه پوشیده بود، خموش و آرام ایستاده بود، و در بهت و حیرت تام فرو رفته بود، نه بوی سنبل و ریحانی از بوستانی بمشام میرسید، نه رنگینی گلی در گلستانی و نه جوی آب روانی دیده میشد، و نه غلغله و هیاهوی پرندگان از جایی شنیده می شد. فقط خاموشی بهرسو بال گسترانیده بود و بته های خشکیده و نیم سوخته بروی زمین فرش شده بود. نه راه باریکی تا خانهء خدا می انجامید و نه از آن خانه بجای دیگری می رسید. و اگر

بود از دیر زمانی همه آنها را خار مگیلان پوشانیده و ناپدید گردانیده بود.

آنگاه دیدم هزاران هزار گوسپند دور و پیش آن خانهء دلبد بر زمین غلتیده اند، و بیابان بیکران را فرا گرفته اند. گلوهای همه بریده شده است و جویهای خون از هریکی از آنها جاری ساخته شده است، دیدم رفته رفته تالابی از خون بالا گرفت و سراسر آن بیابان بیکران را فرا گرفت. آن تالاب آهسته آهسته دریاچهء خون به مقدار صدچند شد و تا نیمه دیوارهای خانهء کعبه بلند شد. دیدم آن خجسته منزل جوینده گان جمال و کمال و آن قبلهء عاشقان شوریده حال، در آن دریاچهء خون اندک اندک فرو رفت تا سرانجام بکلی از نظر ناپدید گردید.

و نیز دیدم که در ساحل آن دریای خون، همان چاکران بومی دون، چون بوزینه های برهنه کون، ازین سو بدانسو در جست و خیز بودند، کف میزدند و به آواز بلند میخندیدند.

و آن مرد غریب که میگفتند همسایهء خانهء خداست، چون تمثال کبر و غرور، با عظمت و جلال بر فراز تپهء ریگی بلندی ایستاده بود. پیراهن سفید درازش برهنگی شرمناک نیم تنهء پایین او را پنهان نمی کرد و نیم چادر سفید سرش با حلقه های ابریشم زربفت زشتی سیمای او را نمی پوشانید، و آن مرد غریب، بر ساحل دریاچهء خون، بر فراز تپهء ریگی بلند ایستاده بود، بالا آمدنهای دم بدم آن گرداب و فرو رفتن های قدم بقدم آن خانهء آفتاب را تماشا میکرد. و همان لبخند زهر آگین، تمسخر آمیز و نفرت انگیز بر چهرهء او نقش بسته بود.

ای آزاده گان! ای دوستان!

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

من بارها بمردم گفته ام: گرسنگی غولی است که درین بیابان آوارگی بر سر راه شما در کمین نشسته است، و گفته ام: نه از ترس آن بلا پا به فرار گزارید و نه یوغ بندگی او را بگردن نهید. زیرا اگر پا به فرار گزارید، هر جا بروید او را در کمین خویش نشسته خواهید یافت. اگر مطیع فرمان او شوید، آن بلا شما را از قلمرو آدمیت دور میراند و به مرز و بوم حیوانیت میکشاند. شما خود دیدید که آن قاصد شر و فساد چگونه دام گوشت خام در پیش پای آواره گان گسترانید و آنها را طعمهء گرگان نفس خود ایشان گردانید.

و این است عاقبت بیخبران از شر و آفت ستم پیشگان.

خندیدن با آشنایان نو و کهن

1. خنده بر بتهء عشقه شرمسار و سرافکنده

"دل آزاد"، آن جوان جویندهء معنی مدت درازی از انظار غایب بود، بعد از گذشت ایام، سرانجام نزدیک اوقات شام به دیدار رهگذر آمد. هر دو دوست درون کلبه، دور چراغ در برابر همدگر نشستند. رهگذر دید که دوست جوان او بیشتر از روزهای دیگر بشاش و خندان است. روشنی مرموزی از منبع نامعلوم ساز و سوزی در چشمانش میدرخشید. رهگذر خاموش بود و گذاشت جوان خود در سخن را بکشاید و او چنین به گفتار آمد:

- ای رهگذر! میدانی، من خیلی آهسته آهسته به سراپردهء اسرار و رموز خنده راه یافتم. تا سرانجام فرصتی فرا رسید که گل اندام و من از هر چیز و بر هر چیز خندیدیم، بر همدگر خندیدیم، بر مرغان و جانوران خندیدیم، حتی بر گیاهان و درختان خندیدیم. و شگفت اینکه من به

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

حقیقت ژرفتری پی بردم و دریافتم که درین خندیدنهای با هم، دردهای دل را یکسره بهمدر می‌گفتم و در عمق هستی یکدگر را می‌یافتیم. و نیازی به بیابان مستقیم رنجها و احتیاجی به کلام جدی پیرامون غمها نه بود. در حقیقت، خندیدنهای ما راز و نیاز دلها بود.

جوان جویندهء معنی بعد از اندک سکوتی چنین حکایت کرد:

روزی گل اندام را دیدم که نزدیک درختی تنها ایستاده است و به آواز بلند می‌خندد، اشاره کرد. نزدیک رفتم، بته‌یی را بمن نشان داد که خود را بر تنهء درختی پیچانیده بود، بالا رفته بود و اما از آنطرف شاخ بلند سرنگون بسوی زمین آویخته بود.

گل اندام گفت:

- نگاه کن! این بتهء عشقه یا "عشق پیچان" چه کار ابلهانه‌یی کرده است و چگونه به جزای خود رسیده است؟

من مطلب او را دریافتم و پاسخی به پرسش او نداشتم. وی افزود:

- می‌بینی! بالاتر، آنجا، دو شاخی است که یکی نزدیک به مسیر بتهء عشقه است و اما در سایه قرار دارد، و دیگری دورتر بجانب روشنی بالا رفته است. این بتهء آن شاخ دور بسوی روشنی را پسندیده است و کوشیده است خود را به آن شاخ دور برساند. و اما هرچند بدانسو دراز شده است، به همان اندازه بر وزن خویش افزوده است. و به جای اینکه به آن شاخ مطلوب خویش برسد، بسوی زمین سرنگون شده است، و حالا وزن او بحدی زیاد شده است که توان آنرا ندارد سر خود را بلند کند و حتی به آن شاخهء نزدیک برسد.

گل اندام بعد ازین گفتار بتهء عشقه را برداشت و به همان شاخ مطلوبش

پيچانيد و خنده كنان سرزنش كرد كه دوباره چنين اشتباهي را مرتكب نشود، و راستي هم، من از آن لحظات، آن بتهء عشقه را واقعاً شرمنده و سرافكننده يافتم و از تهء دل خنديدم.

2. خنده بر گنجشكان و اشتباه آن ساده دلان در ساختن

آشيان

گل اندام ارتباط مرموز و نزديكي با همهء جانوران و پرنده گان داشت، از كردار و عادات همه باخبر بود و از هر يك حكايتها به خاطر داشت. در نزديكي ديدارگاه هميشگي ما نيمه ديواري از خشت خام، در يكي از چاك هاي آن ديوار، دو گنجشك نر و ماده سرگرم ساختن لانه بودند، و سعی می کردند در وسط آن درز عمودی فاقد پایگاه و تکیه گاه، شاخچه ها و برگهای خشکیده را محکم نگه دارند. و اما آن خس و خاشاک مرتب پایین می ریخت. گل اندام ازین تلاش ظاهراً بیهودهء گنجشكان مرتب می خندید. بعد از چند روزی دیدم كه در وسط درز عمودی آن ديوار، خس و خاشاک معلق نگه داشته شده بود، و به نظر می رسید كه آن دو پرنده، با هنر و معجزه توانسته بودند آشيانی معلق در خلا محكم سازند. من تعجب و تحسین خود را اظهار كردم. گل اندام گفت:

- در تعجب و تحسین خود عجله مكن، منتظر باش، كار آن دو هنوز تمام نشده است.

درین هنگام، پرندهء ماده، كوچكتر و سبكتر از نر، آمد، بر لانه نشست و

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

سرگرم مرتب ساختن آن شد. دیری نگذشت که پرندهء نر فرا رسید. گل اندام گفت:

- و حالا متوجه باش، حادثه یی رخ می دهد.

پرندهء نر رفت و در پهلوی ماده نشست، و اما وزن هردو پرنده برای آن آشیان معلق در هوا خیلی زیاد بود. همهء ساختمان در چشم برهم زدنی بر زمین فرو ریخت و هردو پرنده سراسیمه پرواز کردند.

گل اندام خنده کنان گفت:

- آن ساده دلان را دیدی! این است عواقب حساب غلط.

آزاده گان رنجور از آواره گی و آواره گان دور از آزاده گی

و باشنده گان دیار آواره گی تا کنار ورطهء افتادگی به سرعت نزدیک می شدند. هر روز بیش از روز دیگر در گودال خشم و غضب فروتر می رفتند، در دام حرص و آز گرفتار می آمدند و راه تنفر و انزجار را در پیش می گرفتند.

رهگذر می دید که شمار روز افزون آواره گان بیوطن هویت آزادی زاده میهن خود را اندک اندک از یاد می بردند و صفت صفایی و سادگی بویژه کوه و دمن خود را آهسته آهسته از دست می دادند. رهبران کور سواد و تعصب گرایان بومی نژاد بیش از پیش برایشان مسلط میگرددند. بزرگان سنن پیشین و پیشوایان نورسیدهء دین راه حيله و فریب، تزویر و ریا را در پیش می گرفتند. و بنام جهاد در راه مذهب و دین و جنگ با فساد بمنظور احیای قوانین راستین، جوانان را از محافل شادمانی و سرور باز می داشتند، رباب و تنبور ایشان را می شکستند، از خندیدن و سراییدن منع می کردند. زنان جوان را در قید و بند پرده و حجاب نگه می داشتند و بیرون از دایرهء پیوند پدر و مادر، خواهر و برادر، زوج و زوجه هرگونه آمیزش مرد و زن را گرایش به کردار فواحش می گفتند، و آن را گناه سزاوار مجازات شدید میدانستند. و اما آن پیشوایان مکار و بزرگان ریاکار، خود پشت پرده، مال و ثروت هنگفتی

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

می اندوختند و با وجود بزرگی سن و سال، بر تعداد زوجات نوجوان با خط و خال می افزودند.

زنان آواره بیشتر از همه افسرده و غمگین بودند. بیش از پیش پرده نشین ساخته می شدند، و از نزدیکی با مردان دور نگه داری می شدند. فقط گاه گاهی زنان بشردوستی از مغرب زمین به دیدار ایشان می آمدند و تحایفی با خود می آوردند، حتی روزی رهبران دین به مردان آواره دستور دادند که زنان خود را از پذیرفتن آن زنان بیگانهء پابند ادیان باطل منع نمایند.

پیشوایان مذاهب تشدد پسند هر روز چندین بار با نعره های گوش خراش مردم را به عبادتگاه های نوساخته می طلبدند، بیک پای می ایستادند و موعظه های قهر آمیز و نفرت انگیز بر میخواندند. مردم را و امیداشتند تا از اوامر و نواهی ایشان اطاعت کامل نمایند و بر گفتارهای واهی ایشان قناعت از دل داشته باشند، و کسانی که از فرمانبری سر می پیچیدند، به نحو مرموزی ناپدید میگردیدند، و گاهی نعش های بیجان بعضی را در ویرانه ها و خندقها می یافتند. مردم این ناپدید شدنها و به قتل رسیدن آنها را ثمرهء خشم روز افزون پیشوایان نو پیدای دین میدانستند، زیرا پیشوایان روحانی پیشین از قهر و غضب سخن نمی گفتند و ترس و نفرت را بمردم نمی آموختند.

با این هم خطریکه بیشتر از هر زیان و ضرر رهگذر را پریشان و ابتر ساخت بیماری بیدرمانی بود که میان آزاده گان اندک اندک گسترش می یافت.

برخی از آزاده گانی که به دیار آوارگی بر می گشتند و اندک زمان درازی

در آن بسر می بردند. مبتلا به بیماری شگفتنی میگردیدند. یکی از علایم نخست مرض بیعلاقگی روز افزون فرد به امور جنگ و نبرد بود. رنجور در محفل دوستان می نشست. اما به داستانهای نبرد ایشان گوش فرا نمی داد و با برنامه های برگشت به میهن ایشان دلچسپی نمی گرفت. در مرحله دوم از دوستان آزاده خود دوری میجست و با چهره افسرده و شانه های فرو ریخته، خاموش و تنها می نشست. رفته رفته احساس ناآرامی و رنج درونی او افزایش می یافت. سرانجام پی می برد که دردی دارد و نیاز به دارو و درمانی. آنگاه نزد طبابت پیشه گان استفاده جو میرفت و معتاد دایمی داروهای مسکن آنها میگردید. در آغاز کار آن داروها هدیه بشردوستانه بود که درد و رنج او را یکدم آرام می ساخت. ولی با گذشت ایام اعتیاد با آن داروها سلسله زنجیری می شد و در گردنش می آویخت. سپس بدنبال داروهای تسکین آور هرچه قوی تر و موثرتر بهر سو می شتافت. با زحمات فراوان اندکی از آن را به دست می آورد و لحظه یی آرامش زودگذری را به قیمت دردهای سری میخرد. طی این مدت، بیمار با تنی چند از بیماران کهنه کار و باخبر از امور بازار آشنا می شد و مرحله هزیانی مرض از اینجا آغاز می یافت. مرد رنجور ناگهان از حالت انزوا و افسرده گی بیرون می آمد، با مردم می آمیخت، پیهم از جنگ و نبرد سخن میگفت، بر کارنامه های گذشته خویش می بالید و برنامه های آینده نبردهای بزرگ خود را در هر جا و به هر کس بیان میکرد. میان بزرگان آزاده گان، رهبر بیخبری فریفته این گونه گفتار می شد و آلات و اسباب پیکار به آن بیمار میداد و مرد رنجور به شهری از شهرهای بومیان میرفت و با آن آلات و افزار در گوشه

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

و کنار "بازارهای شب" ناپدید میگردید. وقتی از آن بر می گشت توانگر گفته می شد و وسایل مادی زنده گی بهتر و راحت تری را جلوه گر می ساخت و اما داروهای تسکین آور موثرتری نیز بدست می آورد، در سیه چاه هزیان فروتر می رفت و آزاده گان چندی را بدنبال خود می کشانید. و نیز میان آواره گان کسانی پدید آمده بودند که نه جنگی با دشمن داشتند و نه دلبستگی به آزادی میهن. آنها ساکنان دائمی "بازارهای شب" بودند و در آن ویرانه ها به گنجی راه یافته بودند.

آزاده گان جوان مرد از دیدن این احوال پر رنج و درد، افسرده خاطر و دل سرد می شدند. آنانی که بمیدان جنگ با دشمن می رفتند، بخاک و سنگ میهن می پیوستند و دوباره بیرون نمی آمدند. و عقب ماندگانیکه اندکی بیشتر در دام آواره گی می پیچیدند، سلاح بر زمین می گذاشتند و به سرزمین آزاده گان بر نمی گشتند. بدینگونه، آواره گان از آزادگی دور می رفتند و آزاده گان از آواره گی رنجور می شدند.

طغیان گل اندام

و در آن بیابان آوارگی، گل اندام و دلباخته آزاد او، شهر جانی برای خود ساخته بودند و میهن روح و روانی در همدگر یافته بودند. رهگذر از مردمان دور و نزدیک سخنانی راجع به آن دلداده خندان می شنید. وی اندک اندک خبر یافت که گل اندام دوشیزه با شهرت و نامی است. مردم او را می شناختند و خاطره طغیان بزرگ او را از یاد نبرده بودند. وی روزی از دوستان این حکایت را شنید:

گل اندام هنوز کودک شیر خوری بیش نبود که طبق عادات و رسوم قبیله به پسر شیرخور یکی از خویشاوندان نامزد شد. اما وقتی هردو به جوانی رسیدند، هنگامهء ویرانی بزرگ آغاز یافت و لشکرهای دشمن برخاک میهن هجوم آوردند. همهء مردم به پا خاستند و مرد و زن کمر بستند تا در حدود توان خویش آمادهء پیکار گردند اما نامزد گل اندام گمراه شد، از مردم دور رفت، آیین و دین پدران و نیاکان خود را زیر پا

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

کرد و به صفوف دشمن پیوست.

روزی از روزها ناگه به دهکده برگشت و خواست با گل اندام ازدواج کند و همسر خود را با خود به شهر برد. پدر و مادر گل اندام، چون پابند سنن قومی بودند، با وجود نارضایت دختر، توان آنرا نداشتند با چنین وصلتی مخالفت ورزند. مراسم ازدواج برپا گردید. اما طی محفل عروسی، وقتی فرصت عقد نکاح فرارسید، گل اندام محشری برپا کرد، غلغله و هیاهویی براه انداخت و به آواز بلند از ازدواج با آن مرد سر باز زد و گفت:

- آن مردیکه میخواهد شوهر من شود، شخص جنایت پیشه تبه کار است و من به همسری وی هرگز تن نخواهم داد. وی دین و آیین پدران و نیاکان خود را پامال کرده است و خود را در خدمت دشمنانی قرار داده است که برخاک وطن ما سرگرم تاخت و تازاند، مردان، زنان و کودکان ما را می کشند، اموال ما را بغارت می برند، کشت و خرمن ما را آتش می زنند و ده و روستای ما را با خاک یکسان می سازند. من مرگ را با آغوش باز می پذیرم و اما هرگز با آن غدار جنایتکار هم بستر نخواهم شد.

و این طغیان بزرگی بود. زیرا هیچ باشنده یی از باشنده گان آن سرزمین نه دیده و نه شنیده بود که زنی با چنان جسارت و همت از ازدواج با مردی ابا ورزد. گل اندام به پا خاست تا گفتار خود را جامه عمل پوشاند و بسوی سخره سنگی شتافت و خواست خود را از آن بلندی در ژرفنای بستر خشک رود خانه پرتاب نماید. اما زنان دهکده او را از انجام این کار باز داشتند. آزاده گان قبیله همه او را ستودند، از عمل خلاف سنن او پشتیبانی کردند و آن را مبارزه در راه آزادی از چنگال دشمن دین و میهن گفتند. بزرگان قوم و دین جلسه کردند و به این فیصله رسیدند که:

"نکاح زن مومنهء عاقلهء بالغه با مرد بی دین، ملحد و مرتد شرعاً نا رواست." گل اندام را حق بجانب دانستند و سازگار با اصول دین او را از بند آن ازدواج ننگین آزاد اعلام کردند.

مرد خیانت پیشه از ترس خشم مردم در تاریکی شب پا به فرار گذاشت و به دشمنان دین و میهن دوباره پیوست. مدتها بعد، وقتی آن مرد، در صفوف دشمنان بر ضد آزاده گان می جنگید، به نحو فجیعی به هلاکت رسید.

گمراهان وادی خلقت و دشمنان زیبایی و محبت

شامگاهی، وقتی هر دو دوست در برابر همدگر نشستند، جوان جویندهء
معنی لب به سخن کشود و چنین گفت:

- ای رهگذر! بگو پیشوایان قوم و رهبران دین چرا از محبت هراسانند و
از زیبایی گریزان؟ من رمز این همه رمیدنها از جمال و ترسیدنها از عشق
را هنوز در نیافته ام.

رهگذر گفت: ای جوان! بگو منظورت چیست؟
جوان گفت:

- ای دوست! من وقتی بدنبال معنی زنده گی در آواره گی بهر سو می
تپیدم، راستی، زیبایی و محبت را در تهداب زنده گی و طبیعت یافتم. و
هرچند کوشیدم هستی فاقد این سه بعد را نتوانستم در تصور گنجانم. و
دریافتم که هستی محروم از آن درگودال نیستی فرو می رود.
رهگذر گفت:

- ای دوست! حالا بگو چه پرسشی داری؟
جوان گفت:

- پرسشی دارم آبستن پرسشها!

بعد از اندک سکوتی گفتار خود را دنبال کرد و چنین گفت:

من وقتی پرنده گان بوقلمون و پروانه های رنگین گوناگون را در هر سو دیدم، از دانشمندی رمز این همه رنگینی ها را پرسیدم. وی گفت: "آنهمه رنگ نیرنگ موجودات کوچک است در جنگ با دشمن بزرگتر. زیرا الوان هم‌رنگ با ماحول زنده جان ناتوانرا از نظر دشمن می پوشاند و از خطر نابود شدن می رهااند." و اما وقتی پرسیدم: ماحول چرا رنگین است؟ پاسخی نداد. وقتی سرودهای دایمی مرغان خوش الحان را از بام تا شام شنیدم علت آن را پرسیدم. دانشمندان گفتند: "آواز مرغان یا فریادیست از درد جسم تن، یا ناله ایست از ترس دشمن و یا دعوتی است به جوهره شدن آشیان ساختن." و اما من مرغانی را دیدم که نه از دردی می نالیدند، نه در برابر خطری قرار داشتند و نه فرصت تخم گذاری آنها بود. ولی با این هم بر شاخ درختی تنها و آزاد، در برابر روشنی آفتاب می نشستند، پر و بال رنگین خود را با منقار می آراستند، و بدون هدف معلوم به نغمه سرایی می پرداختند. تو گویی فقط برای خود می سراییدند و از صدای موزون خویش لذت می بردند. همین گونه آدمیانی را دیدم که سازگار با طبیعت رفتار می کردند. پسران و دختران میل داشتند بسرایند، دور هم برقصند و رنگینی ها و زیبایی های خود را جلوه گر سازند. و اما در میان آدمیان من با کسانی روبرو شدم که این پیوند دلپسند با طبیعت را نیکو نمی یابند و عشق و جمال را نمی پسندند. چرا؟ وقتی کبوتری در پهلوی کبوتری می نشیند، بال و پر همدگر را می آریند، منقار در منقار دیگری فرو می برند، کسی اعتنایی نمی کند، و

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

اما اگر دختری نزدیک پسری بنشیند، بر سرو جان همدگر دست کشند و لب بر لب همدگر گذارند، محشری برپا می گردد. چرا؟
وقتی پروانه یی به پرافشانی می پردازد و رنگهای قوس قزح را جلوه گر می سازد، کسی آن را شرانگیز و بی حیا نمی داند. و اما اگر دوشیزه یی از آدمیان با جامه های رنگین، زلفان آشفته و لبان گلگون و خندان ظاهر گردد، مردم آنرا دعوت به شر و فساد می یابند. چرا؟
وقتی پرنده گان با آوازهای گوناگون اینطرف و آنطرف می سرایند و دور هم می رقصند، نفرت و انزجار کسی را بر نمی انگیزد. و اما اگر آدمی زادی سرود آزادی از عشق و محبت از حنجره بیرون آورد و یا از صدق و صفا دور معشوق به رقص آید، تبه کار و گنهکار پنداشته می شود.
چرا؟

جوان جویندهء معنی بدینگونه پرسشها می کرد و رهگذر با گوش دل می شنید. وقتی جوان لب از سخن فرو بست، هر دو دوست لحظات درازی خاموش بودند. سرانجام رهگذر سکوت را شکست و چنین بگفتار آمد:

ای دوست جوان!

از پرسشهایت پیداست که در جستجوی سواحل گمشدهء زنده گی ات منازل بیشماری را عقب گذاشته ای و تا سرمنزل برترین معنی هستی نزدیک رفته ای. زیرا عشق و جمال آفرینندهء این حال و احوال است. و منزل برین منزل زیبایی، نیکی و راستی است و آن سرمنزل کمال است.

و نیز بدانکه در ژرفنای سرشت خویش همهء آدمیان چون بسا از جانداران این طبیعت بیکران، مشتاق کمال اند و طالب عشق و جمال، موجودات زنده ایکه از خود آگهی محرومند، حالت بیگناهی را حفظ میکنند و سرود هستی را در نا آگهی دوام میدهند، فقط آدمیزاد یگانه جانوریست که از راه راست بیرون میفتد، آواره و گمگشتهء بیابانها می گردد، و این از جهتی است که آدمیت منزل خود آگهی است و هستی دور افتاده و بیگانه از خود تلاش می ورزد تا در خود آگهی انسان به خود برگردد و در خود بوصال خویشتن رسد. اما این سفر پرخطرست و دشوار، و راه بسی ناهموار و پرخار. زیرا در آغاز راه دامی گسترده است و بلای خودکامی در کمین نشسته است. و این آفت در کمین، "شعور خود بین" است، آدمی نابلد در سرزمین دیو و دد، به امید یافتن راه کوتاه به منزل راحت و آرامی، خودی نیم خفته و خامی را رهنمای خویش می سازد و گمراهی با رهنمایی این راه بلد نابلد آغاز می یابد. با آن یگانه رهنما، آدمی ناچار یگانه راه خود گرایی را در پیش می گیرد، و خود گرایی به خود پرستی میرسد و خود پرستی در بت پرستی می انجامد. شعور خودبین چون سرور مطلق العنان فرمان جاری می سازد. هیچ اراده و اختیاری غیر از خود را نمی پذیرد. هیچ منبع اقتداری بالاتر از خود را نمی شناسد. هیچ لغزش و اشتباهی در کار خود نمی یابد. هیچ عیب و نقصانی در کردار خود نمی بیند. فرمانروای خودی می کوشد تا خرد حقیقت بین و بت شکن را بردهء خویشتن سازد و تابع اوهام تفوق طلبی و قدرت پرستی خود گرداند. و این فرصتی است که اهرمن قدرت پسندی و قدرت نمایی دست

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

اندرکار می شوند. آدمی را میفریبد و بدان و امیدارد تا مرتکب گناه بزرگی شود. بدینگونه که انسان خودگرا و خودپرست چون میل دارد همهء موجودات زنده و بیجان از آن او و تابع فرمان او باشند، تلاش می ورزد که فرشتهء عشق و جمال را نیز در بند اسارت خود در آورد و آن عروس آزادی را دست و پا بسته پی خود بکشاند. سپس در پیشگاه بتی قربانی کند که "بت نفس" گویند و طعمهء بلایی سازد که "ازدهای خودی" نام دارد.

با ارتکاب چنین گناه بزرگ آدمیان از بهشت رانده می شوند و از قلمرو حقیقت، عشق و جمال که سرمنزل آزادی نیز در آن جا دارد، تبعید می گردند. و اما تبعید شده گان به جای اینکه از چگونگی گناه خویش آگاه گردند و دشمن را اندرون خویشتن دریابند، به رهنمایی اهرمن، زیبایی نافرمان را دشمن خود میدانند، عشق آشوب طلب را گنهکار می پندارند و حقیقت بت شکن را خطر بزرگ بشمار می آورند.

اهرمن خودی اندک اندک جهنم سوزانی در روح و روان این گناهکاران می افروزد. عاطفهء عشق، هیجان زیبایی و خرد حقیقتین را در آن زندانی نگه میدارد. و این نیروهای خلقت، در مدت اسارت، کم کم دگرگون می شوند و به فرشته های عذاب مبدل می گردند. عاطفهء عشق و محبت جامه های انزجار و نفرت را دربر می کنند. هیجان زیبایی به احساس حسادت و کراهت تغییر می یابد، و نیروی حقیقت جوی خرد بت شکن چهرهء عبوس عقاید متحجر اهل تعصب و تقلید را بخود می گیرد. و آن گنهکاران معذب در آتش کینه و حسد می سوزند، راه ظلم و ظلمت پروری، سروری و بیدادگری را در پیش می گیرند، انتقام از

عشق و انتقام از زیبایی را مرام زنده گی خود می سازند. سپس می کوشند تا سایر آدمیان تصویر باطل ایشانرا از جهان چون حقیقت بپذیرند، نیک را بد و خیر را شر پندارند، جمال را که ماهیت ربانی است شیطانی خوانند و عشق را که تهداب خلقت است، گناه و فساد دانند.

و اما ای دوست! می پندارم که تو و گل اندام از بیراهه نرفته اید و راه راست ولی دشوار و پر خار بی گناهی را در پیش گرفته اید، و درین آوارگی، ویرانه بیابانی را عقب گذاشته اید و به میهن حقیقی جانی برگشته اید. و بدانید که گمراهان راستین کسانی اند که خود از بیراهه ها رفته اند و سایر آدمیان را بدانسو می کشانند، گنهکاران لعین آنانی اند که می گویند زیبایی دعوت به فساد است و عشق گناه بزرگ آدمیزاد.

رمزهای نهان در خندیدن های آدمیان

"دل آزاد" آن جوان جویندهء معنی بسا اوقات شبهنگام بیدار رهگذر می آمد. بشاش و خندان می نشست و از گل اندام داستان میگفت. رهگذر شبی از وی پرسید:

- ای دوست! تو روزی گفתי رموز و اسراری در خنده نهان است. بگو به چگونه رموز و اسراری راه یافته ای؟
جوان در پاسخ گفت:

- ای رهگذر! ما دایم از بزرگان دین شنیده ایم و از اقوال برخی از دانشمندان پیشین آموخته ایم که خنده کردار هرزه و بیهوده است. مردان خدا اشخاص جدی و متفکرند، در حالت خوف و رجا به سر می برند و هرگز به لهو و لعب نمی پردازند. و نیز از پیرمردان و پیرزنان با تجربه ده و روستای خویش شنیده ایم که خندهء زیاد غم و ماتم زیاد در پی خود می کشاند. من پیش از آشنایی با گل اندام وقتی میخندیدم، در دل از کردار خود شرمسار بودم و انتظار داشتم غم و اندوهی فرا می رسد. و اما من طی خندیدنهای خود با گل اندام بسا نکات شگرفی را دریافتم.
جوان اندک مکث کرد. رهگذر پرسید:

- بگو چه یافتی؟

جوان گفت:

- من به این نکته یی از نکته ها پی بردم که بین جانداران، انسان یگانه حیوانی است که می تواند بخندد. علایم غم و اندوه را در چهرهء

جانواران می توان مشاهده کرد. آه و نالهء درد و رنج از ایشان می توان شنید، اما هرگز لبخندی بر لب ایشان نخواهیم دید و هرگز صدای خنده یی از دهن ایشان نخواهیم شنید.

جوان بعد از سکوت کوتاهی گفتار خود را چنین دنبال کرد:

- من روزی این مطلب را با گل اندام در میان گذاشتم و گفتم: "انسان یگانه حیوانی است که میتواند بخندد." ولی او نپذیرفت و گفت: "نه! همهء جهان میخندد، آسمان و ستارگان میخندند، جانوران و مرغان میخندند. حتی نباتات و جمادات میتوانند بخندند." از اینگونه گفتار گل اندام معلوم بود که وی فقط تصویر شاعرانه یی از جهان داشت، با رمز و کنایه سخن می گفت و به معنی واقعی و دقیق کردار خندیدن توجهی نداشت. من مخالفتی نکردم و حتی به تأیید گفتارش این شعر را خواندم که بیحد پسندید:

چون به کوره گذری خوش به زر سرخ نگر
تا در آتش تو به بینی ز حجر خندیدن
همچو غنچه تو نهان خند و مکن همچو نبات
وقت اشگوفه ببالای شجر خندیدن

جوان بعد ازین گفتار خاموش شد. وقتی سکوت او اندکی به درازا کشید رهگذر پرسید:

- ای دوست بگو دیگر چه یافتی؟

جوان جویندهء معنی پیرامون خنده چنین سخن گفت:

- من یافتم که خنده عمل اهرمنی نیست. بلکه نیروی خیر و نیکی در

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

خود نهفته دارد. اگر شخص ریاکار و بدکاری را مورد خنده قرار دهیم، چگونگی ریاکاری و بدکرداری را بهتر درمی یابیم و صدق و صفا را روشنتر جلوه گر می بینیم، و نیز یافتیم که خنده میتواند بیانگر حقیقت باشد. وقتی دروغ و کذب را بیاد تمسخر دهیم، راستی و حقیقت خود بخود آشکار میگردد. و حتی بیشتر ازین به رمز مهم تر از همه پی بردم. رهگذر پرسید:

- بگو! آن رمز مهم کدام است؟

جوان در پاسخ گفت:

- من یافتم که خنده راه را بسوی سرمنزله آزادی می کشاید، زیرا خندیدن بلائی ترس و بیم را وادار به فرار می سازد، و کاخهای استبدادی که دایم بر بنیاد ترس و بیم آباد اند، از خندهء راستین در تهدابهای خود میلرزند و به نابودی تهدید می شوند. انسانیکه می خندد از مرگ نمی ترسد. و کسیکه بدین گونه از آن ترس بزرگ آزاد گردد، درهای سرمنزله آزادی را بروی خود کشوده می یابد.

رهگذر گفت:

- ای دوست جوان! روح و روانت شاد و خانهء دل و جانت آباد باد! تو اکنون بر آن راه گام برمیداری که راست تا سواحل دریای معنی می رسد. و اما می پندارم مطالب گفتنی هنوز باقیست. بگو دیگر چه یافتی؟

و جوان جویندهء معنی چنین بگفتار آمد:

من وقتی از خندیدن با گل اندام فارغ می شدم، با خود در چگونگی خندیدن به اندیشیدن می پرداختم و اندک اندک یافتیم که خندیدن به

چند گونه است:

خندیدن یا

- 1- خنده یی بر دیگران است، یا
- 2- خنده یی بر خود، یا
- 3- خنده یی با دیگران است، یا
- 4- خنده یی با خود، و یا
- 5- خنده یی برای دیگران است.

بدینگونه:

یکی خندهء ابلهان است و آن خندیدن بی اختیار و بی موقع بر دیگران است. خندهء دل آزار و ناهنجاریست، و اما ابلهان خود از آن لذت فراوان می برند.

دیگری خندهء حاسدان و انتقام جویان است. و این هم خنده یی بر دیگران است. اما باین تفاوت که این خندهء قصدی و ارادیت. زهر خندیت که خنده کننده خود را خود به آن مسموم می سازد. تیغ زبانیست که بر دلها زخم میزند. این خنده کننده در خندهء خود هیچ سرور و لذتی نمی یابد، و با توهین و تحقیر دیگران خشم و کینهء ایشانرا بر می انگیزد.

خندهء ابلهان و خندهء حاسدان هر دو از یکنوع است و آن خندیدن بر دیگران است.

و اما نوع دیگر خنده، خندیدن هنرمندان است و آن خنده یی برای دیگران است و مرام آن خندانیدن مردم است. و اما وقتی آدمیان بر هنرمند میخندند، در واقعیت امر بر خود می خندند. و بدینگونه طی

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

لحظات این خنده، تشاویش و اضطرابات درونی خود را از یاد می برند و از بندهای بیم و هراس آزاد می گردند. و دیگری خندهء کودکان است. و آن خنده یی با خویشتن است. چون خندهء راستین است، خوش آیند و دلنشین است. و دیگری خندهء عاشقان است. و آن خنده یی با هم است. علامهء محبت و آدمیت است. قاصد دوستی ها و پیوند دلهاست. دو شخصی که بتوانند به همدگر از ته دل بخندند، پس بدانند که همدگر را دوست دارند. این خنده ایست که درد از دلها بر میدارد و آنرا چون آینه شفاف می گرداند و روی دوست را منعکس می سازد. در لحظات این خندهء راستین آدمی خویشتن را فراموش می کند و آندیگری را در خویشتن و از آن خویشتن می یابد. و اما فقط کسی به خندیدن راستین راه می یابد که بتواند در گام نخست بر خویشتن بخندد.

جوان جویندهء معنی بعد از این گفتار پیرامون خنده، خاموشی اختیار کرد.

بعد از لحظهء دراز سکوت سر بر افراشت و پرسید:

- من نمیدانم بزرگان ما چرا به این نکات التفاتی ندارند و خندیدن را گناه می شمارند؟

رهگذر در پاسخ گفت:

- شاید از جهتی که آنها در راه سرمنزل آزادی گام نگذاشته اند و از عشق راستین خبری نیافته اند.

4

گل های آفتاب در گذرگه سیلاب

شبی از شب ها هنگامی که رهگذر در چنگال اندیشه های تیره و تاری گرفتار بود، جوان دلداده با روی شسته و ریش تراشیده، در جامه های پاک و خوشبو، بشاش و خنده رو بدیدن او آمد، رهگذر هیچ میل نداشت صلح و صفای جهان آن عاشق خندان را با تشویشها و اضطرابهای بی پایان خویش برهم زند. خنده کنان به دوست جوان خود گفت:

- ای دوست! آیا نمیدانی که درین سرزمین داشتن ریش دراز و انبوه، سیه و باشکوه شرط نخستین نیک کرداری و دال بر تقوی و دین داری است؟ گمان نکنم که تو باین روی پاک و صاف از ریش پرشکن و چین در حلقهء آن پاکان دین راه یابی.

جوان خندید گفت:

- آری میدانم. من آن امواج متلاطم ریش های انبوه و باشکوه را هر روز بیش از روز دیگر می بینم. و اما وقتی اشخاص پنهان در عقب آن موی فراوان را از نزدیک تماشا کردم، چیز شگفتنی یافتم: آن ریشها چون

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

تارهایی اند که کرم ابریشمی دور خود می تند، در گام نخست خود را خود در آن می پیچاند و از زنده گی محروم میگرداند. سپس چون جالهای عنکبوتی است که دیگران مانند مگسان در آن گرفتار می آیند. و من هیچ آرزو ندارم چنان دامی بگسترانم که نخست دست و پای خود را در آن بیچانم و سپس دیگران را در آن اسیر گردانم.

لحظه یی در سکوت گذشت. رهگذر دیگر نتوانست اضطراب درونی خود را از دوستش بیوشاند و از نرمی چنین گفت:

- ای دوست جوان! آیا می دانی که طوفان گسیخته عنانی از خشم و نفرت بر چادرهای آواره گان می وزد؟ و تو و گل اندام چون گل های آفتابید که در گذرگه سیلاب رویده اند؟

جوان دلداده لحظات درازی خاموش نشست. سپس سر بر افراشت و گفت:

- ای رهگذر! من روزی از جنگل بس هولناک و تاریکی گذر کردم که مملو از درندگان و خزندگان بود. ولی با این هم دیدم که مرغان آن جنگل از درختی به درختی آزاد می پریدند، آزاد نغمه سرایی می کردند و در گوشهء کوچکی از آن آشیان می ساختند.

صحبت آن شب میان دو دوست با این گفتار پایان پذیرفت، و رهگذر نخواست ابرهای سیه تشویشهای او بر جهان خندان دوستش بیشتر سایه گستراند.

شب دیگر وقتی هر دو دوست دیرین در برابر همدگر نشستند، رهگذر بدون مقدمه پرسید:

- ای دوست جوان! بگو آینده را چگونه می بینی؟

جوان پاسخ داد:

- خیلی روشن!

رهگذر پرسید:

- چگونه؟

جوان در پاسخ چنین گفت:

- ای دوست! گل اندام و من از پرندگان آموخته ایم که هرکاری را در فرصت مناسب آن یکی پی دیگری انجام باید داد. ما اکنون در تلاش آنیم که آشیانی بسازیم. سپس وقتی گل اندام در آن آسوده و آرام بر تخم ها نشست، من بمنظور پیکار در راه آزادی به میهن برخوادم گشت. سپس چوچه ها را پرورش خواهیم داد و بمنظور نبرد بسوی خاک میهن به پرواز خواهیم آورد. و آنها به نوبه خود چوچه های خود را پرواز خواهند داد تا آنکه مبارزه آزادی به پیروزی نهایی رسد.

5

سنگهای کوردلان بر شیشه های مشعل نور افشان

خبر رسانیدن زاغان از ویرانی قریب الوقوع شهر جان

چند شبانه روزی بود که جان جویندهء معنی بیدار رهگذر نمی آمد. وی میدانست که دوست دلباخته اش محو جمال گل اندام خود است و سرگرم ساختن کافی برای آیندگان خود. رهگذر از کلبهء خود زیاد بیرون نمی رفت. در کنج انزوا می نشست و در سیه چاه اندیشه ها فرو میرفت. هیچ میل نداشت کسی را ببیند و سرو صدای جهان بیرون را بشنود. و اما رهگذر گوشه نشین، حتی در آن کنج دور افتاده، از هنگامهء خشم و کین رهبران خود ساختهء دین، پناگاه امنی نیافت. زیرا از بام تا شام صداهای دل آزار و گوش خراش و گفتار از خرد بیزار و سراپا دشنام و پر خاش آنها پیهم بگوشش می رسید.

واعظان بد آواز طی موعظه های دور و دراز می گفتند:

"نزدیکی زن و مرد بیرون از چارچوب مصلحت بزرگان و بدون حکم و اجازت روحانیان، گناه بزرگ است و سزاوار مجازات سترگ."

آن رهبران خودساز، با صداهای ناموزون و قباهای سیه و دراز شباهت به زاغانی داشتند که گویی از وقوع پیش آمد بدی خبر می رسانیدند. یکی از واعظان که بیشتر از دیگران میل به ایراد خطابه ها داشت مردی بودالکن. وی بر مسند بلندی می ایستاد. عبای شبرنگ خود را چون بالهای سیه بهرسو میگسترانید. با زبان گرفته گرفته و بندش در هر کلمه، کنده کنده، چون زاغان آواز میکشید و می گفت:

"قا..قا..قاصد دین راستین مائیم... قا..قا..قانون برحق را دوباره برشما جاری می سازیم... قو..قو.. قواعد نوین دین را بشما می آموزیم... تا شما قو..قو.. قوم گمراه در قر.. قر.. قربت حقیقت قر.. قر.. قرار گیرید.. و در راه قل.. قل.. قلع و قم.. قم.. قمع عدو چون شمشیر بران قا..قا.. قاضب باشید."

مردم معنی لفظ "قاضب" را درنیافتند و اما از "شمشیر بران" پی بردند که مراد او چیست. وی از گفتار خویش خودبخود بخشم می آمد، گاه گاهی نیز چنین صداهای شگفت ولی آشنایی از حنجره اش بیرون می شد:

"عر..عر.. عرصات نزدیک است... در صحرای محشر به جز ندامت و پشیمانی چه متاعی دیگری خواهید داشت عر.. عر.. عرضه کنید؟ هیچ! عر.. عر.. عرق شرمندگی از پیشانی های شما جاری خواهد بود... عر.. عر.. عروسان جنت از شما رو خواهند گردانید..."

"عو..عو.. عوام جاهل! دور نیست روز عذاب و عق.. عق.. عقاب... روز جزای کردار عب.. عب.. عبث! عو.. عو.. عواقب عم.. عم.. عمل های بد خود را در آتش دوزخ خواهید چشید. عف.. عف.. عفاریت و عق.. عق.. عقارب جهنم شما را تا ابد خواهند گزید..."

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

و هریکی از آن واعظان زاغ رفتار به نوبه خود هر روز تکرار بمردم میگفتند:

"مواظب احوال جوانان خود باشید! مردان را از نزدیکی با زنان دور نگه دارید! زنان ناقص العقل و ضعیف النفس اند، ناتوان و دانهء دام خطئات شیطان اند. مگذارید جوانان پاک نهاد در گودال گنه و فساد فرو روند!" و نیز میگفتند:

"اگر فردی از افراد شما گمان برد که فساد پیشه گان بین شما مرتکب آن گناه عظیم شده اند و رابطه جنسی نامشروعی بین خود قایم کرده اند و یا نیت ارتکاب آن گناه عظیم را دارند، گنهکاران را بدون درنگ پیش ما اهل دین و قانون برحق بکشانید، تا آنها به جزای عمل زشت ایشان رسانیده شوند و شما نیکوکاران با اجرای عمل پسندیده از همهء گناهان گذشته و آینده پاک شسته شوید."

حضور یافتن گرگان لاشخوار در محل پرهیاهوی سنگ اندازان بیمار

روزی از روزها، مانند روزهای دیگر، رهگذر در گوشه خلوت خود آرام نشسته بود آفتاب اندک اندک به غروب نزدیک میرفت. و اما در آن لحظات، خلاف زنده گی پر از سرو صدای همه روز، سکوت عجیبی در بیرون حکمفرما شد. و آن سکوت چون آرامش قبل از طوفان بود. زیرا دیری نگذشت که غلغله و هیاهوی عظیمی از دور بگوش رسید. رهگذر سراسیمه از جا برخاست و با عجله از کلبه بیرون رفت تا چگونگی آن هنگامه را دریابد.

وقتی بیرون آمد، چادرها و چپراهای دور و پیش کلبه را در خاموشی مطلق فرو رفته یافت. و چنان به نظرش آمد که گویی هیچ زنده جانی در آن زنده گی نمی کرد. زنان و دوشیزگانی که هر روز پی انجام امور روزمره ازین سو بدانسو گشت و گذار می کردند و یا از چادر خویشاوندانی بسوی چپر دوستانی می رفتند و می آمدند، از نظر ناپدید بودند. تو گویی زمین چاک شده بود و زنان آواره را یکسره بلعیده بود. رهگذر ازین غایب شدن ناگهانی زنان در اندیشه فرو رفت و دلش گواهی بد داد.

اما به زودی اندیشه های او مبدل به اضطراب شد. زیرا دورتر از کلبه

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

خود، مردان پیر و جوان را دید که سنگ ها در دست داشتند و با عجله به سوی میدان آنسوی چادرهای آواره گان می شتافتند.

رهگذر یکی از مردان شتاب زده بی را که دوان دوان از نزدیک او می گذشت، بازداشت و از چگونگی احوال پرسید. آن مرد بجای اینکه به پرسش رهگذر پاسخ دهد، گفت:

- ای مرد خدا! اگر میل داری شریک ثواب بزرگ شوی و فرصت انجام عمل نیکی را از دست ندهی، سنگی بردار و بسوی آن میدان بشتاب! رهگذر دوباره پرسید:

- اما بگو! آن چگونه عمل نیکی است که انجام باید داد؟
مرد در پاسخ گفت:

- زن و مرد پلید و بدکاری در حال ارتکاب گناه بزرگ گرفتار آمده اند و اکنون به حکم رهبران دین سنگسار می شوند.

رهگذر نه خشت یا سنگی از زمین برداشت، نه مکث و درنگی کرد، بلکه دست های تهی، در خاموشی بدنبال مردم بسوی آن میدان راهی شد. وقتی به منزل رسید، هنگامهء بزرگ انجام یافته بود. در آنجا گروه انبوه از مردم گرد آمده بودند، چند تن از پیشوایان دین، با چهره های عبوس و خشمگین، با ریش های انبوه و سیه، قباهای دراز و عمامه های بلند ایستاده بودند.

رهگذر نزدیکتر رفت. دید در وسط میدان مرد و زن جوانی در خاک و خون آغشته، زیر تودهء سنگها افتاده اند و جان داده اند. رهگذر بیشتر نزدیک رفت و از آن نزدیکی شناخت که آن زن جوان گل

اندام بود و آن مرد جوان دل آزاد.
رهگذر در برابر آن تودهء سنگ بر جای خود خشکید و خبر نیافت که
مردم بعد از انجام آن عمل که می گفتند ثواب است، یکی پی دیگری
به چادر های خود برگشته بودند و او را در آن میدان تنها گذاشته بودند.
فقط گرگسهای چند فرا رسیده بودند بر سنگهای دور و نزدیک آرام
نشسته بودند و بر تودهء سنگهای خون آلود چشم دوخته بودند.

گامی چند در بیابان بی نور با دوستان رهسپار منزل دور

و این هنگامی بود که خورشید رنگ پریده از وحشت، عقب پرده های خاک و دود دشت های پهناور پنهان می گردید و در دامن گردآلود افق خاور با عجله فرو می رفت. نیمه تاریکی شام آهسته آهسته فرا میرسید و دزدیده دزدیده پردهء سکوت و نسیان بر زشتی های جهان می گسترانید. نسیم شبانگاهی اندک اندک بوزیدن آغاز کرده بود و جان و تن درد دیده را با لمس انگشتان لطیف و نازک خود نرمک نرمک نوازش میداد. مردم چون سنگسار شدگانرا پلید و ناپاک می دانستند، حاضر نبودند آن گنهکاران را از زیر سنگها بردارند و بخاک سپارند.

رهگذر به تودهء سنگها نزدیک رفت. با قامت خمیده و حرکات آهسته و شمرده سنگها را یکی پی دیگری به یکسو گذاشت و اجساد را از آن بیرون آورد. سپس چون مرد قوی و تنومندی بود، هردو را به نرمی از زمین برداشت، یکی را بر شانهء راست خود و دیگری را بر شانهء چپ خود گذاشت و راه بیابانهای دور را در پیش گرفت. دوست جوانش اندکی سنگین بود، و اما گل اندام چون مشت پر نرم و سبک بود.

بیرون از اقامتگاه آواره گان، خیمهء ژولیده بی در میدانی تنها ایستاده بود. کودکان چرک و گل آلودی چند نزدیک آن سرگرم بازی بودند. زن

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

و مرد پخته سالی از خیمه بیرون آمدند و خاموش ایستادند. وقتی رهگذر نزدیک رفت، دید که اشک بر رخسار زن جاری بود و غم از چهره و سیمای مرد می بارید. رهگذر توفقی نکرد. آهسته آهسته گام بر می داشت و در خموشی ره می پیمود.

وی در دل بیابان پیش رفت، و بجایی رسید که در آن دیگر نه اثر از آدمیان بود و نه خبری از چادرهای آواره گان. صدای یکنواخت حشرات نامریی پیهم بگوش می رسید و خاموشی بیابان را ژرفتر میگردانید. ستارگان بدرخشیدن آغاز کرده بود. نیمه مهتاب کمنور، اطراف نزدیک و دور را کم کم روشن میکرد و پس منظر دشتها و کوهها را در نیمه تاریکی های مبهم در نظر مغشوش و درهم و برهم جلوه میداد.

رهگذر رفته رفته در دل آن بیابان به پای تپهء خاکی بلندی رسید. از آن بالا رفت. بر فراز تپه، سطح همواری یافت. پیش پای آن بیابان پهناوری تا کرانه های دور افق دامن گسترانیده بود. پرده یی از دمه و غبار زشتی های سنگ و خار را از نظر پوشانیده بود. و در دورنمای درهم و برهم دشت ها، سلسله جبال چون اشباح از خواب و خیال قد بر افراشته بود. وی در آنجا بر فراز بلندی هموار ایستاد. اجساد بیجان دوستان نازنین خود را از شانها پایین آورد و به نرمی بر بستر بته های خشکیده پهلوی همدگر خوابانید. سپس دامن خود را برداشت و خواست سر و روی هر دو دلداده را از خون و خاک پاک کند.

و درین فرصت بود که وی واقعیت ویرانی بزرگ را با تمام وسعت و پهنای آن بر چهره و سیمای دوستانش گسترده دید: کاسهء سرجوان

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

بکلی از هم پاشیده بود و از چهرهء بشاش و خندانش اثری باقی نمانده بود. زنخندان گل اندام درهم شکسته بود، لباس شگوفانش از بین رفته بود و چشمان به رنگ آسمانش سیه گردیده و از حدقه ها بیرون آویخته بود.

بدینگونه بیماران محروم از سلامت دل و جان توان یافته بودند آدمیان برخوردار از صحت کامل تن و روان را از پا درآورند. گرگان وادی اوهام به مرام رسیده بودند، زیبایی را به زشتی مبدل کرده بودند، صبحدم خندانی را به تاریکی بی پایانی بر گردانیده بودند و شهرستان زیبای تن و روانی را بکلی ویران کرده بودند. رهگذر از دیدن ویرانی بزرگ در بهت و حیرت ژرفی فرو رفت، بر زمین نشست و لحظات طولانی غرق تماشای آن شد.

سرانجام وقتی از ژرفنای گرداب حیرت بیرون آمد، به پا خاست، از فراز تپه پایین شد، تا چادر آن مرد و زن غمگین رفت و آلات و افزار کندن زمین خواست. مرد، بدون مکث و درنگ، بیل و کلنگ در دست او گذاشت. وقتی بر فراز تپه برگشت، دید دل آزاد و گل اندام در آنجا هنوز پهلوی همدگر آرام خفته اند و کسی مزاحم راحت بادوام ایشان نشده است.

و بر فراز آن تپه بلند، رهگذر به کندن زمین پرداخت. فقط یک قبر ژرف و فراخی آماده ساخت. سپس از آن خشکیده گیاهان که پرنندگان در ساختن آشیان بکار می برند، زیاد گرد آورد و بر زمین گودال فرش کرد. بدینگونه بستر نرمی از آن ساخته شد.

رهگذر نخست کالبد بی جان گل اندام را در آغوش گرفت و به نرمی

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

درون گودال بر بستر گیاهان خوابانید. بعد نعش دوست جوان خود را برداشت و در پهلوی معشوق دل آرامش گسترانید. دورتر از آنجا شاخهای محکمی از درخت ها برید، برگ های تازه گرد آورد و روی قبر را از شاخ و برگ پوشانید، تا خاک بر تن و روی دوستانش نه ریزد. آنگاه دلدادگان را با تودهء خاک پوشانید و دسته هایی از برگ های سبز بر جای سینه های ایشان گذاشت. سپس بپا خاست، نیرومند و تنومند، بر آرامگاه دل آزاد و گل اندام، رو بسوی افق مشرق ایستاد، نسیم شبهنگام موهای انبوه گیسوان درازش را میلرزانید و چهره و سیمایش را نوازش میداد. وی در دل آن شب راز، پیش دوستان پاکباز چنین زمزمه آغاز کرد:

زمزمه های نیمه شب

یا

ندایی از ویران منزل خاک و گل

بسوی ساکنان آنسوی ساحل

ای آزاده گان! ای دوستان! ای عاشقان!

از مرگ چه اندیشید چون جان بقا دارید

در گور کجا گنجید چون نور خدا دارید

ای دوستان! ای عاشقان مست و خندان!

شما در حقیقت از آن منزل نا آشنایی که آمده بودید، عاقبت به همان ساحل ناپیدا برگشتید.

شما از آن آشیان نهانی که پرواز کرده بودید، سرانجام بر بام همان خانهء گمنام فرود آمدید.

و اکنون قدم در قلمرو فرمانروای عدم گذاشته اید، و پیهم حلقه های محکم بر در آن جاویدانسرای ماورای درد و غم و برتر از عدل و ستم می گوید.

مرا زمانی، نیمه شب، از شهر ویرانی گذر افتاد. سه بار حلقه به در منزلی کوفتم. و اما هیچ جواب از درون آن خانهء غرق خواب نشنیدم، و من بیخبر در به در میگشتم و حلقه را یکی پی دیگر بصدا در می آوردم. اما

به جز طنین دق الباب و آواز پای خودم، صدای دیگری بگوشم نمی رسید. من نمیدانستم در شهر خموشانی گام گذاشته بودم که در آن نه از آدمیان خبری بود و نه از زنده جان اثری. رفته رفته دریافتم که آبادیها همه متروک و ویران بودند و باشندگانرا یکسره بلای جانی بلعیده بود و شهر را در خاموشی بی پایانی فرو برده بود.

شاید شما با چنان ماجرای بی سرو سامانی روبرو نشده باشید و در شهر خموشانی چون ناخوانده مهمانی فرود نیامده باشید. شاید از خفتگان آشنای درون سرا کسی بپا خیزد، چراغی در آن شبستان بیافروزد و در بسته را بروی شما بکشاید.

ای دلدادگان پاکباز! ای آزاده گان محرم راز!
شما لحظات کوتاهی که درین منزل خاک و گل بسر بردید، مشعلی از چشمهء نورانی آفتاب درین رباط خراب افروختید و رمز وجود و هستی را در تمام زیبایی خلقت آن و صفایی حقیقت آن به جلوه در آوردید. و اما شما آن راز و رمز سراپردهء کمال را اندکی زود برملا ساختید، و آن چراغ درخشندهء عشق و جمال را کمی با عجله از خانه بیرون آوردید و بدینگونه بوم صفتان آفتاب گریز و خام سوختگان شرانگیز را هراسانیدید.

ظلمت گریان دهشت افگن، نا آگهان مرد و زن را در شب تار بردگی فرو می برند، و چون خفاشان شب نقاب دشمن سرچشمهء آفتاب اند. آنها از تابش روشنی راستین شما فرزندان زمین در بیم و هراس اندر شدند و شیشهء شما مشعل متبلور را با سنگهای عقاید متحجر خویش

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

درهم شکستند. تا بدینگونه نا آگهان کور سواد در گودال نا آگهی فروتر روند و زنجیرهای استبداد در گردنهای ایشان آویخته ماند.

ای دوستان رمز آشنا! شما بزبان حال گفتید:

"زنده بودن نه گریستن پیهم است و نه نشستن در غم و ماتم. بلکه فقط خنده یکدم است، مژدهء پرغلغلهء فرا رسیدن صبحدم است که در شبستان وجود، چون ابر بهار در برق تبسمی میدرخشد و در رعد خندهء قهقههء میخروشد."

شما گفتید:

"معنی زنده گی در عشق ژرف چون یم بیکران با صنم ثابت قدم خندان است، و عشق راستین ابنای آدم در خندهء با هم است که از تهء دل بر میخیزد."

شما به این تعریف آدمی راه یافتید که گوید:

"در قلمرو جانوران، انسان یگانه جاندار است که می تواند بخندد."
گویند خلقت انسان پیروزی بزرگ معنی است بر ماده. و گویند، آدم و حوا، مانند شما، از آغاز آفرینش ازین حقیقت آگهی یافتند، ازین پیروزی نور معنویت بر نیروی ظلمت شاد گردیدند و با هم از تهء دل خندیدند. و اما خندهء آنها چنان پرغلغله و هیاهو بود که آرامش ابدی گلستان هستی را برهم زد و ساکنان بهشتی را در بهت و حیرت فرو برد. اهرمن انتقام جو که در کمین اندک رخنهء در نظم جاودان بود، بیدرنگ دست اندر کار شد و بلاى بزرگی را بچنگ بهشت نشینان فرستاد: ازدهای خودی، در جامه های رنگین مار افسونگر، نخست بر جان و تن حوا

خرید، سپس دور دل آدم پیچید. و آن خنده راستین با هم دگرگون گردید. بهشتیان بیخود به خود آمدند و در خویشتن نگریستند. حوا خود را خوشگل و زیبا یافت و سزاوار ستایش و پرستش دانست. آدم از تندرستی و نیرومندی خویش برخوردار بالید و هوس زور آزمایی و فرمانروایی را در سر پرورانید. وقتی به همدگر نگریستند، هریک، بیخبر از خود، دیگری را برهنه دید. آدم بر برهنگی حوا خندید و حوا بر برهنگی آدم، وقتی به خویشتن نظر فکندند، از دیدن برهنگی خود در گودال شرمندگی فرو رفتند. هر یکی شرمگاه خود را از نظر آندیگری پوشانید و هریکی بر شرمگاه آندیگری خندید. بدینگونه حالت بیگناهی آدمیان پایان یافت و دوران گنه و عصیان آغاز گردید.

ای آزاده گان از بنده گی! ای تشنگان زنده گی!

من راههای دراز و دوری را در "ماتم دره ها" پیموده ام. از بلندیهایی صعب المرور "سنگلاخهای ناومیدی" بالا رفته ام. در "ده رنجورها" و "گریان قلعه ها" عمری اقامت کرده ام. و اما در هیچ منزلی چراغ معنی کاملی افروخته نیافتم. تا اینکه از اصطکاک شما در قطب مقابل و اما هم پیمان جهان، جرقه نوری از دل شب ازل بیرون جهید، افسرده بیابان وجود را لحظه یی روشن گردانید و پیام جانی به دوستان رسانید. و من در لحظات کوتاه آن روشنی زودگذر، در آن بیابان خشک و بی ثمر، گزندگان کور و کر شر و فساد و درندگان خودسر استبداد را دیدم که ازین سو بدانسو میخزیدند، خرسنگهای عقاید متحجر را دیدم که چون غولهای بیابان ستم این طرف و آنطرف محکم ایستاده بودند، مردابهای

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

خرافات و اوهام را دیدم که با آبهای سیه و گل آلود، گندیده و مکدر، اینجا و آنجا افتاده بودند. و اما در روشنی زودگذر جرقهء وجود شما، راه باریک و پرپیچ و خمی نیز به نظرم آمد که بسوی افق نیمه روشنی رفته رفته ناپدید شده بود.

شما زنده دلانی بودید که در خندهء راستین را بروی من کشودید و راه بسوی منزل معنی برین را با اشاره برق چشمکی وانمودید.

ای فرزندان زمین! ای دلدادگان راستین!

در مستی شما راستی بگفتار آمد، و در هوشیاری شما جنون عشق خروشید. و اکنون "ناز بر فلک و حکم بر ستاره کنید"، زیرا هستی جاودان در خانهء وجود شما جشنی برای خود برپا کرد، در آئینهء چهرهء شما به تماشای خویشتن پرداخت، در گفتار زبان شما با خود سخن گفت و با دهن های خندان شما با خود خندید.

شما مژده یی از شهر جانی رسانیدید و در سرا پردهء اسرار نهانی جاگزیدید.

وای آن دل که بدو از تو نشانی نرسد

مرده آن تن که بدو مژدهء جانی نرسد

سخن عشق چو بیدرد بود بر ندهد

جز بگوش هوس و جز به زبانی نرسد

مریم دل نشود حامل انوار مسیح

تا امانت ز نهانی به نهانی نرسد

(از دیوان شمس تبریزی)

انجام داستان گل اندام

6

گفتار واپسین به ساکنان دیار خشم و کین

آنشب راز و نیاز با دوستان پاکباز بسر آمد. رهگذر از فراز تپه آرامگاه عاشقان پایین رفت و به دیار آواره گان برگشت. وقتی آنجا رسید. آفتاب آتشین سر از افق گرد آلود مشرق زمین بیرون آورده بود. آواره گان از گرمای سوزان به نیمه سایه های چادرهای ژولیده و دیوارهای فرو غلتیده پناه برده بودند و مجال حرکت را از دست داده بودند.

رهگذر تا گوشه کلبهء ویرانهء خویش رسید. در آنجا تنی چند از دوستان آزادهء خود را دید که چشم براه او خاموش نشسته اند، در سخن اندک اندک کشوده شد و دوستان باقی داستان گل اندام و دل آزاد را چنین بیان کردند:

حاسدان سیه دلی به اشارهء پیشوایان جاهلی رفتند و آن دو دلداده را در دیدارگاه مخفی ایشان یافتند. از دروغ و فریب کار گرفتند و فقط گفتند

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

که مردم گرد آمده اند و آن دو جوان را می طلبند. و آنها بدون احساس خطر بپا خاستند و بدنبال آن قاصدان مرگ براه افتادند. وقتی دلدادگان به میدان سنگسار آورده شدند، هیچ نمی دانستند چه ماجرای در انتظار ایشان است. هردو در وسط میدان، بشاش و خندان بین مردم ایستادند.

گل اندام گمان می برد که آواره گان خاطره طغیان بزرگ او را از یاد نبرده اند و همه او را دوست دارند. دل آزاد مبارز سرسخت راه آزادی بود و بارها در سنگرهای جنگ زخمها برداشته بود و هنوز سلاح بر زمین نگذاشته بود، در اذهان مردم، بویژه میان مبارزان جنگ آزادی صاحب نامی و شهرت و مقامی بود. هردو پنداشتند که مردم به منظور پذیرایی از ایشان گرد آمده اند و میخواهند از پیوند راستین بین عشق و آزادی تجلیلی به عمل آرند.

وقتی نخستین سنگ به جان گل اندام اصابت کرد، وی هنوز لبخندی بر لب داشت و آنرا شوخیء کودک ابلهی دانست. وقتی بارانی از سنگها بر سر و جان ایشان فرو ریخت، لبخند ایشان رفته رفته به بهت و حیرت مبدل گردید، و تا واپسین لحظه یی که جان دادند، باور نکردند، و واقعیت احوال را درنیافتند.

بدینگونه ساعات دراز آنروز سوزان تابستان در یادبود شهیدان راه عشق و آزادی سپری شد. هنگامیکه آفتاب در افق مغرب فرو میرفت، رهگذر با دوستانش از کلبه بیرون آمد.

در میدان آنسوی چادرها مردم زیادی گرد آمده بودند. سنگهای هنگامهء پار، چون سنگهای کاخ فرو ریخته، درهم و برهم اینطرف و آنطرف افتاده بود و از وقوع ویرانیء بزرگ حکایت میکرد. مردم خاموش ایستاده بودند و به خطابهء قهرآمیز پیشوایی از پیشوایان دین گوش میدادند. رهگذر سخنان رهبر خشمگین را قطع کرد، خود برمسند ایستاد. مردم را مخاطب ساخت و چنین گفت:

ای مردم!

از چندیست می بینم، شما هرگامیکه بر میدارید بسوی دیار وحشت میگذارید و قدم بقدم از منزل آدمیت دور میروید، به هر طرفیکه رو می آورید، آب رو می ریزید و در لجن زار شرمندگی تا زانو فرو میروید. از هر جاییکه بر می گردید، زیر بار ذلت و حقارت خمیده تر می گردید. شما وحشت گرایان همدست فساد را با آغوش باز پذیرفتید و فرصت دادید که رهنمایان شما شوند، شما را از بیراهه ها به برند و از بلندی های همت به پستی های ذلت بکشانند.

شما اهرمن صفتان تاریک نهاد را در بین خود جا دادید و گذاشتید که ویرانه های دل شما را ویران تر گردانند، تا اژدها بار دیگر در آن ساکن گردد و شما را طعمهء خویش سازد.

و این است عاقبت آدمیانیکه از آزادگی بیزار گردند، آزاده گانرا ذلیل و خوار گردانند، کودکانرا در چنگال شر و فساد گذارند و زنان را در قلعه و حصار جور و بیداد اسیر نگه دارند.

ای مردم!

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

مشعلی از نور هستی بی انتها درین بیابان بی سرو پا فروخته شد، و چراغ نور افشانی از سرپرده اسرار نهانی بیرون آورده شد، و شما نابینایان ظلمت گرا آن روشنی جانرا بر آن دو چهره تابان ندیدید و هیچ ندانستید که آن دلدادگان راستین دوستان نازنین او بودند، و نامه سرکشاده بی از دوست دریافتی بودند.

عاشقان رمز آشنا در روشنی دلها بر آن نامه چنین خوانده بودند:
"افریننده آزاده گان، آواره گان راه آزادی را از یاد نبرده است. و اینک به فرمان او مشعل تابان در دلهای شما پاکدلان فروخته شد، تا در روشنی آن افتادگان دور از میهن، راه بازگشت به خانه و وطن خویش را باز یابند."

و نیز در آن نامه دوست به دلدادگان چنین گفته آمده بود:
"من عاشق عشق عاشقان خودم و نیازمند محبت و دوستی دوستان خود. آن منم که در دلهای شما می تپد، با چشم های شما می بیند، با گوشهای شما می شنود، در زبان شما بگفتار می آید و در خنده شما می خندد، شما را جان و تن است و آن آینه با صفای من است. و من خویشتن را از ازل در آن می بینم و تا ابد در آن می یابم."

و شما ای مردمان محروم از شنوایی جان! خنده روان بخش آن مستان خرابات هستی را شنیدید و از خود نه پرسیدید: آن کیستند که چنان از مستی می خندند و آن دیگری کیست که با وی آشکارا چنان پیمان دوستی می بندند؟

شما از مردمان بیگانه از بینایی دل! درخشنده فانوس آن پاکدلان را دیدید که درین منزل خاک و گل هنگام شامگاهان آوارگی فروخته شد،

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

و اما در نیافتید که آن نور چه نور است و ز کجا می آید؟ شما شیشهء چراغ نور افشان کنار دریای معنا را با سنگ خارا درهم شکستید و مشعل فروزان را که درین گرداب رهنمای شما کشتی شکستگان بسوی ساحل امن و امان بود، بدست خود خاموش کردید.

ای مردم!

اگر اکنون حایل و مشکلی در کار آید، آن مشکل تراشان شماست که خود سد و مانعی در راه خود ایجاد کردید. و اگر تباهی و سیه روزی پدیدار آید، آن جفاکاران فقط شماست که بر خویشتن جور و ستم کردید.

و حالا در شب دراز بی سوز و ساز، رنج و شکنج فرو خواهید رفت. نه نرمک نسیم فرحت انگیزی از جانبی خواهد وزید که دردهای جان و رنجهای تن شما را آرام سازد، و نه بانگ خروس سحرخیزی بر خواهد خاست که از آمدن بامدادان نوبهار خندان مژده دهد. فقط زاغهای بدشگوم و بدآواز را از دور و نزدیک خواهید شنید که پیهم خبری از غم و ماتمی بگوش شما خواهند رسانید، گرگسهای لاشخوار بلندپرواز را در دور و پیش نشسته خواهید دید که در کالبدهای زنده نمای شما چشم دوخته خواهند بود. و شما طی ایام بشمار، چون گژدم و سوسمار، درین دشت پرخس و خار، ازینسو بدانسو خواهید خزید و اما راه بازگشت به میهن جان را نخواهید یافت.

وقتی گفتار رهگذر تا اینجا رسید، غریو خشم و غضب از میان مردم برخاست. یکی از بین آنها به آواز بلند گفت:

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

"این مرد لعین از حکم پیشوایان دین سرپیچی می کند. آن فسادپیشگان پلید را معصومان شهید می شمارد و کسانی که آن جفت تبه‌کار را به کیفر کردار ایشان رسانیده اند، گنه‌کار و جنایتکار میدانند. این آدم احمق از راه دین برحق انحراف کرده است. این ملحد بی دین سزاوار جزای سنگین است."

از شنیدن این گفتار مردم به طغیان آمدند، غلغله و هیاهویی برپا شد. بارانی از همان سنگهایی که جان و تن دلدادگان را درهم شکسته بود، بر سر و روی رهگذر از هر سو فرو ریخت. دوستان آزاده او بیدرنگ به کمک او شتافتند و او را از میدان معرکه زنده بیرون آوردند، و تا کنج ویرانه اش رسانیدند. رهگذر در آنجا با سر و روی پر خون با دوستان وداع کرد. دوستان آزاده او در تاریکی شام یکی پی دیگری به چادرهای خود برگشتند.

رهگذر وقتی خود را تنها یافت. برخاست و سر و روی خود را از خون و خاک شست، جامه های پاک برتن کرد و سپس با خاطر آرام چشم بر راه نشست تا نیمه شب فرارسد...

پشاور 22 جون 1984

قدم آینهء حادث، حدث آینهء قدمت
در آن آینهء این هردو چو زلفینش بپیچیده
شمس تبریز. غزل 1548

کتاب دوم

آنسوی مرزهای عالم امکان دیدار با الهه موکل زمان

و رهگذر در کنج ویرانهء خویش چشم براه نشست تا نیمه شب فرارسد.
درد های تن و رنجهای جان او اندک اندک رو به آرامی نهاد. واقعیت
عالم امکان را کم کم پردهء راحت بخش از ابهام پوشانید. ظواهر اشیای
نزدیک و دور در قلمرو ناشناس سایه های فاقد نور ناپدید گردید. و او
نرمک نرمک در آغوش ژرف باطن بیخود در خویشتن فرو رفت.

شبستان بیخودی

از خودی بیرون رویم آخر کجا؟

در بیخودی.

بیخودی معنی است معنی،

با خودیها نام نام.

دیوان شمس تبریز

فراموشخانهء خلق و ایجاد

و رهگذر نیمه شب خود را درون مغارهء بزرگ و ناشناسی یافت که دیوارها و جدارهای آن از نظر ناپدید بود. سکوت و خاموشی مطلقى بهرسو حکمفرما بود. احساس کرد وزن و سنگینی خود را از دست داده است، و مانند پری سبک و لرزان، آهسته آهسته در ژرفنای مغاره فرو میرود.

و اما میدید که در عمق تاریکی های بی پایانی، روشنی ضعیف و لرزانی از دور میدرخشید. به یاد آورد که عمرها پیش وی باری در گمگشته

دیاری با چنین ماجرای پر اسراری روبرو شده بود^(*). هرچند اندرون مغاره فروتر میرفت، آن روشنی لرزان بیش از پیش دورتر جلوه میکرد. و دمه و دود هرچه غلیظ تر او را از هر طرف می پوشانید و در آن دمه و غبار اشباحی از سرآوردهء رمزو اسرار ازین سو بدانسو در حرکت بودند. گاهی چون پرده های نازک و رنگین عقب همدگر می آویختند و اینجا و آنجا موج موج می لرزیدند. گاهی مانند پارچه های ابر اندک اندک از هم می پاشیدند و در جای دورتری آهسته آهسته با هم می پیوستند. اشکال گوناگونی یکی پی دیگری می ساختند: گاهی تصویرهای زیبا و دلربا، دلکش و لذت بخش در آن شکل و صورت می یافت و گاهی چهره های زشت و ترسناک، غول پیکر و حیرت آور از آن بیرون می جهید. آنجا یک جهان خلق و ایجاد بود، آنی و گذری و اما دوامدار و پایدار.

رهگذر دریافت که آن فراموشخانهء مغاره نما، روان زندهء ناخود آگاه است که در آغوش نرم و گرم خواب آرام و بادوامی به سر می برد، بیخبر از طوفانها و سیلابها، بی نیاز از گرمی ها و سردی ها، بی تفاوت به فصلها و موسمها، دور از غلغله و هیاهوی دنیا، با شوق و لذت فراوان در خویشتن فرو رفته است. آبتن رویاها است و سرگرم خواب دیدنها، تصویرهای گوناگون پی هم می آفریند و خیالهای بوقلمون دم بدم ایجاد می نماید. رهگذر از تماشای آن جهان آفرینندهء خوابها و خیالها، اندیشه ها و پندارها، در تار و پود همهء وجود خویش احساس لذت ژرفی نمود. و دریافت که خود وی نیز رویایی از رویاهای آن روان

^(*) ازدهای خودی، دفتر دوم، بازگشت ازدها.

ناخود آگاه است.

رهگذر نیمه بیدار، از پرده های بیشمار دمه و غبار بیرون آمد. دید دشت پهناور بی خس و خار زیر پایش گسترده است و خود زیر درخت بی برگ و بار در کنار دریاچه خشکیده از یاد رفته بی ایستاده است. کرانه های آن دشت هموار در دل شب تار فرو رفته بود. و در گوشه نامعلومی از تاریکی های بی پایان، همان روشنی ضعیف و لرزان هنوز در فاصله های هرچه دورتری می درخشید.

یارب این بوی خوش از روضه جان می آید؟
یا نسیمی است کز آنسوی جهان می آید؟
عجب این غلغله از جوق فلک می خیزد!
عجب این قهقهه از حور جنان می آید!
بس کنم گرچه که رمزست بیانش بکنم
خود بیان را چه کنیم جان بیان می آید!

دیوان شمس تبریز - غزل 356

پیک شب نقاب

شمع ناتوان و نیم جانی در کنج کلبهء رهگذر لرزیده لرزیده میسخت.
قطرات موم از یک پهلویش آویخته بود و بیشتر از نیم وجود خود را بپا
ریخته بود. و اما در آن لحظات رو به انجام به نحو مرموزی بر نور افشانی
خویش افزود.

پرنندگان در لانه های خویش غنوده بودند و در انتظار بامدادان نوی
سرزیر بال نهاده بودند. آواره گان به چادرهای خویش پناه برده بودند و
در گودال خواب عمیقی فرو رفته بودند. سگهای ولگردیکه از دور و
نزدیک زوزه میکشیدند، ناگهان خاموش گردیدند. باد نرمیکه در لابلای
شاخها و برگهای درختان شرشکران یکنواخت میوزید، نیز از حرکت باز

ازدهای خودی؛ دفتر پنجم و ششم

ماند. حشرات شب زنده دار و بیشماریکه در هر کنج و کنار پیهم می سراییدند، یکدم سکوت اختیار کردند. آرامش و سکون کامل بر آن بیابان دل بال گسترانید. زیرا، نیمه شب دریده حجاب، از آنسوی سرمنزل آفتاب، با گامهای دزدیده دزدیده، آهسته آهسته نزدیک می آید.

وقتی لحظاتی چند به نیمه شب باقی ماند، شبیح سایه مانند از گرد و غبار بیابانهای دور افتاده بیرون آمد. و اما آن شبیح شب نقاب در واقعیت امر زن جوانی بود چون فریبنده سراب که پیام آفت جانی از سرپردهء اسرار نهان با خود داشت، سرو روانی بود، که با قامت چون قیامت، خرامیده خرامیده به چادرهای آواره گان از خود رمیده نزدیک رفت.

آن پیک میهن راز پیراهن شبرنگ دراز در بر داشت که از تار و پود دمه و دود ساخته شده بود. چادر نازک و شفافى بر سر داشت که از جالهای نرم و باریک عنکبوت بافته شده بود. تن و اندامش چون مرمر سفید، چون یخ بندان قطبی سرد، و چون بلور سنگی شفاف بود، قد رسای او نه در برابر نور ماه و خورشید حایل میگردید، و نه در روشنی مشعل و چراغ سایه یی بر زمین میفگند. چهره و سیمای او نه در آینه انعکاس می یافت و نه در آب دیده می شد. جوانی بی سن و سالش از گزند زمان در امان بود. و اما زیبایی بی مثالش خانهء دل را تا ابد ویران می کرد. آشفته زلفانش بر شانه و کمر او موج موج می ریخت و چون شب ابدیت سیه و دراز بود. سیه چشمانش نگه افسونگر و خواب آوری داشت که از نظارهء آن جسم در عمق سیه چاه خاموشی فرو می رفت، و جان در آنسوی مرزهای از خود فراموشی پرتاب میگردید. شگفته لبانش لبخند شیرین و زهرآگینی داشت که از بوسهء آن روح و روان مزهء فریبندهء

زنده گی جاودان را می چشید و جسم و تن در آغوش عناصر از هم می پاشید.

و آن عروس شبستان هستی تا پای دیوار کلبهء رهگذر نیمه شب پیش رفت و در برابر دروازهء نیم شکسته ایستاد. وقتی شب به نیمه رسید، حلقهء آهنین را با دو دست نازنین برداشت و سه بار حلقه به در کوفت. منزل آواره گان هربار از صدای مرگبار دق الباب خلاف انتظار، در ژرفنای بیمار خویش لرزید. و اما در آن هنگام، بدون رهگذر هیچکسی بخود نیامد تا تپش های هول انگیز دل شب را بشنود. وقتی طنین واپسین ضربان حلقهء آهنین به خاموشی گرایید. رهگذر نیمه شب از جا برخاست، دروازهء بزرگ شهر نیمه ویران جان را بروی آشنای جاودان خویش کشود، و آن قاصد رموز و اسرار نهانرا با خود اندرون کلبه برد.

تویی که بدرقه باشی گهی گهی ره زن
تویی که خرمن مایی و آفت خرمن
تو باده ای تو خماری تو دشمنی و تو دوست
هزارجان مقدس فدای این دشمن

شمس تبریز - غزل 2075

و آن معشوقیکه عاشق میخورد

رهنورد گوشه نشین و شبگرد نازنین هردو لحظاتی چند در چشمان
یکدیگر نگریستند. هردو به آواز بلند خندیدند و سپس هردو، بی بار و
بی بند رو بروی همدگر بر زمین نشستند.
رهگذر، طی رهنوردیهای خویش، چندین بار آن دلدار را از دور و
نزدیک دیده بود. چندین بار در ژرفنای آن چشمان خمار نگریسته بود.
و حتی گاهی علایم شبیه به لبخندی بر آن لبان و رخسار نقش بسته بود.
ولی هرگز با وی نخندیده بود.

بیا با هم سخن از جان بگوییم
زگوش و چشمها پنهان بگوییم
چو گلشن بی لب و دندان بخندیم
چو فکرت بی لب و دندان بگوییم
بسان عقل اول سر عالم
دهان بر بسته تا پایان بگوییم

دیوان شمس تبریز-غزل 1540

گفتار جان با دلدار خندان

رهگذر توانست در ویرانخانهء جانش را آسان بروی آشنای روانش نیمه باز کند. اما نمیدانست باب مشکل قلعهء سخن را با آن بیگانه زن چگونه بکشاید.

هر دو لبخندی بر لب داشتند و در چشمان همدگر می نگریستند، لمحه بی بدون آغاز و انجام در سکوت و خاموشی تام به سر آمد، در پایان الهه موکل زمان سر بر افراشت و با یک حرکت مستانه گردن و شانه پرهای تیره سیاه زلفانش را از چهره چون مه تابانش به عقب راند، سپس صدای موزون و دلکش او سرود هستی جاودانی بود که در نیمه های شهر جان انعکاس می یافت و در ژرفنای زیر زمینی های کاخ روان را به

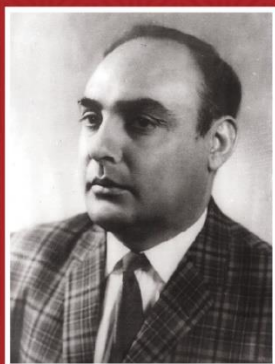
اهتزاز در می آورد، لب به سخن کشود.

وی گفت:

- من اندرون هر منزلی که میروم، نخست سه بار حلقه به در سرای دلی میکوبم. و اما درین رباط خراب فقط کلبهء ویرانهء ترا دیدم که دیواری داشت نیمه خوابیده و در آن دیوار دری و آن در حلقه به کمری، ایستاده بود، من ناچار از همین رخنهء دیوار اندرون دیار خستگان بیمار گام می گذارم.

فرشته اندکی مکث کرد، سپس به آواز بلند خندید و گفت: می دانم، تو طالب منی و من مطلوب تو ام، اما تو اکنون طلب و اشتیاق خود را به یکسو گذار، زیرا درین حالی از احوال هر آرزویت از من محال خواهد بود و درین مرحله یی از مراحل هر امیدت به من بیحاصل، تو امید و انتظاری از من ....

"ناتمام"

د شلمې پېړۍ نوموتی افغان روشنفکر، شاعر، لیکوال او مبارز پوهاند سید بهاء‌الدین مجروح په ۱۹۸۸ د فبروري په ۱۱مه په پېښور کې ووژل شو. هغه ټيک نوي کاله وړاندې د کونړ د اسمار ولسوالۍ په يوه روحاني کورنۍ کې وزېږېد او په کونړ، کابل او فرانسې کې تر زده‌کړو وروسته يې د شرقي عرفان او حکمت او غربي فلسفې او معاصرو علومو په زده‌کړې کې د بې ساري ښوڅ له کبله د خپل عصر يو ځانگړی، ممتاز او عالم شخصيت و.

د پروفیسور مجروح صراحت، روشنفکرانه ژمنتیا، او پراخه اثر ژبې يې شخصيتي ځانگړنې وې، هغه د متعددو قشرونو سره په اړيکه کې يو اغېزناک انسان و.

«اين اثر فلسفې و ادبې، خودخواهی انسان را در انحرافات فکری او خوب به میدان کشيده است و بسیاری جهاتی که فکر می شود قربانی انسان به خاطر یک مقصد مقدس است، درآنوقت هم قیام وی در حقیقت برای حفظ تقدیس (منمی) وی بوده است.»
هاشم میوندوال، سیاستمدار و صدراعظم پیشین افغانستان

«آنچه نتیجه این حکایت به ما تعلیم میکند، یکی از تلقین های داستان "ازدهای خودی" است. "ازدهای خودی" را نباید تنها از لحاظ روانشناسی و فلسفه خواند. از حیث یک اثر ادبی اجتماعی و سیاسی ارزشی دارد که نشاید آنرا فرو گذاشت.»
عبدالرحمن پژواک، سیاستمدار و شاعر

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**